

KIBRIS SORUNUNUN TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİNE ENDEKSLENMESİ SÜRECİ

Yrd. Doç. Hasan MOR*

ÖZET

Kıbrıs'ın güneyindeki Rum Yönetimi 1990'da, Kıbrıs'ın tamamı adına AB'ye tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. Hem Kıbrıs'taki tarihi, sosyolojik ve siyasi gerçeklik, hem de 1959/60 Zürih, Londra ve Lefkoşa Andlaşmalarının tescil ederek kurduğu hukuki statü Rumlara tek başlarına Kıbrıs'ı temsil etme yetkisi tanımamasına rağmen, bu müracaat AB tarafından kabul edilip işleme konmuştur. Daha sonra Türkiye'nin yaptığı itirazların da etkisiyle, AB içerisinde Rum müracaatının değerlendirilmesine dair kararsızlıklar yaşanmaya başlanmıştır. Ancak 1995'te Türkiye ile AB arasında Gümrük Birliği Kararlarının görüşüldüğü esnada, esasen Türkiye'nin AB ile ilişkilerini daha da muğlaklaştırıcı etkiye sahip olmasına rağmen Yunanistan ve AB, Türkiye'deki siyasal irade ve yönetim zafiyetinden faydalanarak, Gümrük Birliğini Rum müracaatının sonuçlandırılmasına dair rezerv ve itirazlardan vazgeçilmesi şartına bağlamıştır.

Bu tarihten itibaren, devamlı surette Türkiye AB'ye yakınlaşmaya çalıştıkça, Kıbrıs Sorunu ile ilgili olarak pozisyon ve mevzi kaybetmek zorunda kalmış ve böylelikle Yunanistan ve AB'nin sistematik bir şekilde Kıbrıs Sorununu, Türkiye'nin AB ile ilişkilerine endekslediği görülmüştür. Bu durum, 2004'te Güneydeki Rum Yönetiminin Kıbrıs Cumhuriyeti adına AB üyesi yapılması ile çok daha vahim, sorunlu ve hatta çok yönlü kaotik bir niteliğe bürünmüştür. Özellikle Türkiye'nin tam üyeliği ulusal bir dış politika hedefi haline getirerek, sonucu tamamen belirsizliklerle dolu olsa da, AB ile tam üyelik müzakerelerine başladığı dikkate alınınca, AB ve Yunan-Rum ikilisinin Türkiye'yi tam bir *dış politika hedefler çatışması* (Zielkonflikte) krizinin içerisinde sokmuştur.

Türkiye'nin içerisinde bulunduğu bu durum, oldukça sağlam tarihi, siyasi ve hukuki dayanak ve zemine sahip olmasına rağmen, Kıbrıs'ta dolaylı Enosisi kabul etmek ve böylece AB bekleme odasında kalabilmek ya da AB'ye tam üyelik hedefinden vazgeçmek şeklindeki bir dilammadır.

Adada aleyhteki bütün somut siyasi, sosyal ve hukuki gerçekliğe rağmen, Rumları Kıbrıs'ın tamamı adına AB üyesi yaparak, bu dilammanın inşasında belirleyici rol

* Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kamu Hukuku Bölümü Öğretim Üyesi

Yrd. Doç. Dr. Hasan MOR

oyunayan AB, böylelikle 21. yüzyılda global bir aktör olabilmenin gerektirdiği, uluslararası sorun çözme yetenek ve kapasitesi, geniş ufukluluk ve stratejik vizyonuna dair derin zafiyetler içerisinde olduğunu ortaya koymuş bulunuyor.

ANAHTAR KELİMELEER

Kıbrıs Sorunu, Türk Dış Politikası, Türkiye-AB İlişkileri, Türk-Yunan İlişkileri, Avrupa Birliği.

ABSTRACT

Greek Government in the Southern part of Cyprus applied to the EU on behalf of the full community living in the divided Island in 1990. Although historical, sociological, and political realities of the Cyprus, and also legal status defined by 1959/1960 London and Zurich agreements openly prevent Greek Cyprus from one-sidedly representing all the Island in the international affairs, its application was unfairly accepted by the EU despite Turkey's political objection of the time. Later in 1995, during Turkey's negotiation with the EU regarding its accession to the Custom Union, under the veto pressure by Greek government the EU authorities were able to convince Turkey to withdraw its political and legal reserves and objection to Greek Cyprus' membership to the EU, which resulted in further weakening Turkey's diplomatic and political power in the upcoming years. Therefore, as Turkey EU relations intensified in later years, Turkey has lost its major negotiation power and the issue of Cyprus has systematically come to be indexed to Turkish-EU relations. The political situation has later become increasingly chaotic when finally Greek Cyprus has become full member to the EU in 2004. It is especially true for Turkey since the EU membership has now become an official foreign policy of Turkey, but Cyprus issue turned into a predicament creating conflicting foreign policy goals for the decision makers in Ankara. It puts Turkey in a political dilemma, which is either Turkey have to accept an indirect *Enosis* plan shrewdly put in action by Athens and Nicosia in Cyprus by accepting the current status in the Island and so that it will keep its hopes for full membership by waiting in the EU line, or it have to renounce from its rights to EU membership but save the Northern Cyprus's political independence. The current political impasse of Cyprus is also critically important in understanding the EU's political weakness as it aspires to be a 21st century global actor on the one hand, but displays a failure in developing larger vision, strategy and global leadership in resolving such a critical issue in its region as Cyprus.

KEY WORDS

Political Indexation Process of Cyprus Issue to Turkish-EU Relations

Giriş

Bu makalede, yarım asırdan fazla zamandır Türkiye'nin dış politikasında çoğu kere birinci derecede, ama her halükarda devamlı olarak belli ölçülerde doğrudan ya da dolaylı bir şekilde belirleyici bir faktör rolü oynayan Kıbrıs Sorunu, Türkiye-Avrupa Birliği (AB) ilişkileri bağlamında ele alınacaktır. Daha doğrusu Türk dış politikasında süreklilik kazanmış önemli bir sorun alanını oluşturan Türk-Yunan ilişkilerinin kilit bir konusu durumundaki Kıbrıs Sorunu'nun iki ülke arasında bir ihtilaf olmaktan çıkıp, Türkiye-AB ilişkilerine endeksenerek, Türkiye'nin AB'ye üyeliği karşısındaki tek olmasa da en önemli engel haline gelmesi/getirilmesi süreci temel seyir çizgileri itibariyle ele alınacaktır¹.

Türk-Yunan uyuşmazlıkları, Yunanistan'ın dış ve hatta zaman zaman iç politikası açısından biricik değilse bile, kesinlikle birinci önceliğe sahip bir sorun alanı durumundadır². Türk dış politikasında da, yukarıda işaret edildiği üzere Yunanistan ile olan uyuşmazlıkların önemli öncelikli bir yere sahip olduğu görülmektedir³. Hatta zaman zaman Yunanistan eksenli sorunların Türk dış politikasında birinci öncelikli bir konum kazandıkları da gözlemlenir⁴. Kıbrıs Sorunu da, Türk-Yunan ihtilafının ana eksenini teşkil etmekte olup diğer sorunların çözümünde daha, doğru bir ifadeyle çözümsüzlüğünde kilit rol oynamaktadır⁵. İkinci Dünya Savaşı müteakip Türk dış politikasının seyri-ne bakılarak, izlediği güzergahlar ve buradaki temel belirleyici dinamiklerin analiz edilmesi durumunda, Türk-Yunan ilişkilerinin ve bunlar içerisinde de Kıbrıs Sorununun başta gelen bir yere sahip olduğu anlaşılacaktır⁶.

¹ Bu hususta benzer saptamalar için bkz. **SÖNMEZOĞLU**, Faruk, II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası, İstanbul 2006, s. 647.

² Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi ve analizler için bkz. **AXT** Heinz-Jürgen, Griechenlands Aussenpolitik und Europa: Verpasste Chancen und neue Herausforderungen, Baden-Baden 1992, s.61 vd.

³ **GÜRBEY** Gülistan, Genese eines Konflikt: Eine Analyse der Konfliktursachen, Pfaffenweiler 1988, s. 80 vd.

⁴ Türk-Yunan uyuşmazlığının her iki ülkenin dış politikalarındaki etki ve rollerine dair tespitlerle ilgili olarak bkz. **AXT** Heinz-Jürgen/**KRAMER** Heinz, Entspannung im Aegaeischieskonflikt? Griechisch-türkische Beziehungen nach Davos, Baden-Baden 1990, s. 7-8.

⁵ **GÜRÜN** Kamuran, "Ege Sorunu", *Yeni Türkiye*, Mart-Nisan 1995, Sayı:3, s. 260-262.

⁶ **GÜRÜN** Kamuran, Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939 dan günümüze kadar), Ankara 1983, s. 3.

Burada, Kıbrıs Sorunu gibi oldukça çok yönlü ve karmaşık bir sorunun⁷ diğer bütün yönleri bir tarafa bırakılarak sadece, meselenin bir Türk-Yunan ihtilaf konusu olmaktan çıkarak, Türkiye-AB ilişkilerinde nasıl temel belirleyici kilit bir rol oynar konuma geldiği⁸ ya da getirildiği incelenecektir. İlaveten Türkiye ile AB arasında tam üyelik müzakerelerinin başladığı bir dönemde, Kıbrıs'ın Mayıs 2004'te tek taraflı olarak adanın tamamını temsilen AB'ye tam üye olmasından itibaren Türkiye-AB ilişkilerini nasıl bloke edici hale geldiği araştırılacaktır. Bu durumun AB'nin küresel bir aktör olabilmesinin olmazsa olmazını teşkil eden, global vizyon, stratejik bakış açısı ve sorun çözme kapasitesi bağlamında taşıdığı anlam ve açıklayıcılık niteliği üzerinde de durulacaktır.

1. Kıbrıs'ın Türkiye-AB İlişkilerine Endekslenmesinde Altyapının Oluşması

Esasen bugün Kıbrıs Sorununun Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğinin önünde bir engel haline gelerek, Türk-Yunan ilişkilerinde ikili bir sorun olmaktan çıkmasında, sürecin 1981 yılında Yunanistan'ın AB'ye tam üye olması ile işlemeye başladığı görülecektir. Zira AB, ki o zamanki adı Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET), daha önce Türkiye ve Yunanistan'a karşı ilişkilerinde devamlı olarak belli bir dengeyi gözetmekteydi. Bu durum, 1970'li yılların sonlarına doğru Yunanistan'ın AET'ye tam üye olmak üzere harekete geçmesi ile birlikte zemin kaybetmeye başlamıştır. Türkiye ve Yunanistan ile ilişkilerinde eşit mesafeli bir yaklaşım konusunda, denge gözetici anlamında özenli davranmaya çalışan AET, tam bu esnada Türkiye'nin de tam üyelik için girişimlerde bulunmasına dair sinyaller göndermiş, fakat Türk siyasal önderlerinin kayıtsız kalmaları sonucu, Yunanistan'ın tek başına AET'ye tam üyeliği süreci işlemeye başlamış ve AET ile ilişkilerde söz konusu bu Türk-Yunan dengesi ortadan kalkmıştır.

Bu süreç Yunanistan'ın AET'ye tam üyeliği ile sonuçlanmış ve Yunanistan Birlik üyesi bir ülke olarak, AB karar alma mekanizmaları içerisine dahil olmak suretiyle AB kararları üzerinde doğrudan ve dolaylı bir şekilde etkili

⁷ Kıbrıs Sorunu ile ilgili gelinen son aşamaya ve bu aşamanın AB ile bağlantısına ilişkin ayrıntılı bir analiz için bkz. **BAĞCI** Hüseyin/**USLU** Nasuh, "Kıbrıs Sorunu ve AB: Son Gelişmeler ve Tarafların Tavrı", Zeynep Dağı (der.), Doğu'dan Batı'ya Dış Politika. AK Partili Yıllar, Ankara 2006, s. 253 vd.

⁸ Konuya dair oldukça ayrıntılı ve aktüel analizler için bkz. **BÜRGİN** Alexander, "Beitrittsverhandlungen auf Sparflamme- die EU-Mitgliedschaft und die innenpolitische Krise der Türkei", Internationale Politik und Gesellschaft, Heft 3/2007, özellikle s. 94.

Kıbrıs Sorununun Türkiye-AB İlişkilerine Endekslenmesi Süreci

olmaya başlamıştır⁹. Sonuçta Türkiye'nin AB ile ilişkilerinde Kıbrıs Sorununun kilit bir konum kazanması sürecinde elverişli bir zeminin inşası ile ilgili önemli bir taşıyıcı sütun kurulmuştur.

Bu süreçte ikinci önemli zemin oluşturucu bir başka kilometre taşı olarak da, 1987 yılında değişmeye yüz tutmuş uluslararası sistemin de etkisiyle, Türk dış politikasındaki karar verici aktörlerin Avrupa Topluluğu'na (AT) tam üye olma yönünde bir karara vararak, Nisan 1987'de üyelik müracaatında bulunmalarına işaret etmek gerekir. Bu müracaat ile birlikte, Türkiye'nin AB'ye tam üyelik hedefinin, bir dış politika konsepti olarak Türkiye'nin dış politikasında temel öncelikli bir eksen haline gelmesi süreci işlemeye başlayacaktır. Zira bu müracaatı müteakip belli iniş çıkışlar yaşanmasına rağmen, Aralık 1999 Helsinki Zirvesi ile birlikte Türkiye'ye tam üyelik perspektifi verilmiş ve Türkiye için AB üyeliği daha muhtemel hale geldiğinden, AB'ye tam üyelik Türk dış politikasında birinci öncelikli bir ulusal dış politika hedefi haline gelmiştir. Buna rağmen, Türkiye'nin tam üyeliği fiilen mümkün kılacak elverişli araçlara başvurma, taktik ve stratejiler oluşturma ve uygulama konularında ciddi zaafiyetler gösterdiği söylenebilir¹⁰. Türkiye'nin bu müracaatına AT, 1989 yılında "şimdilik hayır" şeklinde bir cevap vermiş, Türkiye ise "bu uzun ince bir yoldur, pes etmek yok" diyerek bunun öncelikli bir dış politika tercihi olduğuna dair kararlılığını ortaya koymuştur.

Yunanistan'ın 1981'de AET'ye tam üye olması ile, bir taraftan AET'nin Türkiye ve Yunanistan'a karşı dengeli bir ilişki kurma politikası sona ererek, Yunanistan AB karar alma mekanizmasının içerisine dahil olmuş, öbür taraftan da 1987 müracaatı ile birlikte AB karar alma mekanizması Türkiye için daha önce hiç olmadığı derecede önemli bir hale gelmiştir.

Böylece, Kıbrıs Sorununun Türkiye-AB ilişkilerine endekslenmesi ile sonuçlanacak bir sürecin işlemesinde elverişli bir altyapı oluşmuştur. Bu altyapı Kıbrıs'ın Türkiye-AB ilişkilerine endekslenmesi sürecinde oldukça önemli olmakla birlikte, tek başına belirleyici bir dinamik durumda değildir. Süreci biçimlendirerek bugünkü sonucun ortaya çıkmasını belirleyen ve bir anlamda Kıbrıs Sorununda sürdürülebilir bir çözümün önündeki en büyük engeli de ifade eden faktör ise, Güney Kıbrıs Rum Yönetiminin

⁹ PAPANTONIOU Antonios, Griechenland in der EPZ. Die Aussenpolitik Griechenlands seit dem Beitritt in die EG unter besonderer Berücksichtigung seiner Teilnahme an der EPZ, Frankfurt am Main 1993, s. 84.

¹⁰ AKGÜN Mansur, "Akademi'nin sempozyumu", *Yeni Yüzyıl*, 30 Nisan 1998.

(GKRY) Kıbrıs'ın tamamı adına AB'ye tam üye yapılmasıdır. Bu anlamda Kıbrıs sorununda AB'yi taraf haline getiren, doğrudan doğruya Kıbrıs-AB ilişkilerinin seyriyle ilgili gelişmelere bakarak buradaki gelişmeleri ortaya çıkarmak gerekir.

2. AB-Kıbrıs İlişkilerinin Hukuki Temelleri

1960'da bağımsız bir devlet olmasından iki yıl sonra, Kıbrıs AET'ye Ortaklık Anlaşması için müracaatta bulunmuştur. Hemen hemen aynı dönemde, Rumlar 1959/60 Zürih, Londra ve Lefkoşa anlaşmaları ile kurulan iki toplumlu ve toplumların siyasal eşitliği temelindeki ortak Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bu niteliklerini ortadan kaldırmaya koyulmuşlardır¹¹. Rumların kurucu anlaşmalar ve Anayasayı ihlal ederek, Türkleri sistemden dışlamaya başlamaları toplumlararası çatışmaları başlatmış; bunun üzerine Türk toplumu temsilcileri ortak hükümetten ayrılmıştır. Dolayısıyla müzakereleri Rum toplumu temsilcileri tek başına yürütmüş ve Aralık 1972 tarihinde AET ile Kıbrıs Cumhuriyeti arasında Ortaklık Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma 1 Ocak 1973 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Böylelikle 1959/60 kurucu anlaşmalara temelden aykırı bir şekilde Rumlar, Kıbrıs Cumhuriyeti adına hareket ederek aday AB'ye tam üyeliğe götürecek hukuki süreci başlatmışlardır. Zira söz konusu kurucu anlaşmalara göre Kıbrıs Türkleri Kıbrıs Cumhuriyeti'nin eşit kurucu iki halkından birisidir. Bu durumda Rumların tek başlarına Kıbrıs adına hareket etmeleri uluslararası hukuka göre mümkün değildir. Buna rağmen daha o zaman AET Kıbrıs konusunda tarafsızlığını bozmuş ve dahası uluslararası hukuku ihlal etmiştir.

Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ni (GKRY) Kıbrıs'ın tamamının temsilcisi olarak kabul eden bu anlaşmaya göre, ilki 1977'ye kadar ve ikincisi de bunu takip eden beş yılı kapsayan iki aşama öngörülmüş; bununla Kıbrıs ile AET arasında ticareti kısıtlayan engellerin aşamalı olarak ortadan kaldırılması, bu sürelerin bitiminde ise Kıbrıs ile gümrükleri tamamen ortadan kaldıracak bir Gümrük Birliği Kararı'nın alınması planlanmıştır.

Bu anlaşma karşısında Rauf Denктаş, Kıbrıs Anayasasının 50. maddesine atıfta bulunarak AET ile yapılan Ortaklık Anlaşmasını hukuk dışı ilan etmiştir. Anayasanın söz konusu maddesi,¹² Temsilciler Meclisi'nin herhangi bir

¹¹ Rumların bu iki toplumlu ve toplumların siyasal eşitliği temelindeki yapıyı ortadan kaldırmaya yönelik geliştirdikleri bir konsept olan Akritas Planı ile ilgili olarak bkz. **KİLERCİOĞLU** Orhan S., *Unutulan Bedel*, Ankara 2007, s. 194.

¹² **SARICA** Murat/**TEZİÇ** Erdoğan/**ESKİYURT** Özer, *Kıbrıs Sorunu*, İstanbul 1975, s.309.

Kıbrıs Sorununun Türkiye-AB İlişkilerine Endeksenmesi Süreci

kanunu ve kararı veya bunların bir kısmını cumhurbaşkanı ve yardımcısının birlikte veya tek başlarına veto edebileceklerini düzenlemektedir. Bu madde, milletlerarası andlaşmalar, sözleşme ve anlaşma akdini de veto edebilecek konular arasında zikretmektedir. Denktaş hukuken anayasanın bu hükmüne dayanmakta, siyasi bakımdan ise, prensip olarak AET ile ilişkilerin geliştirilmesine karşı olmadığını, fakat Türk Yönetiminin hiçbir aşamasına iştirak ettirilmediği bir andlaşmanın meşruluğu ve hukukiliğinin kabul edilemeyeceğini öne sürmektedir.

Temmuz 1974'te, Yunanistan destekli Sampson bir darbe yaparak 1959/60 Zürih, Londra ve Lefkoşa Andlaşmalarındaki birçok hükümleri açık ve ağır bir şekilde ihlal etmiş ve bu andlaşmaların eki durumundaki Garanti Andlaşmasının 4. maddesinde yer alan Garantör Ülke sıfatı ile Türkiye Ortaklık Andlaşmasından yaklaşık bir buçuk yıl kadar sonra, adaya müdahale etmiştir¹³. Bu müdahale ve adanın ikiye bölünmesi gibi önemli siyasal gelişmeler; ayrıca ekonomik bakımdan beklenen olumlu gelişmelerin sağlanamaması yüzünden, yukarıda sözü edilen aşamalardan ilki sona erdirilmiş, ikinci beş yıllık aşamanın başlatılması ise önce 1979'a, sonra 1983 ve 1985'e ve nihayet 1987'ye ertelenmiştir. 1987 yılında Gümrük Birliği Kararı ile ikinci aşamaya geçilerek Gümrük Birliğinin oluşturulması belli bir takvime bağlanmıştır¹⁴.

3. Kıbrıs'ın AB'ye Tam Üyeliği İle Sonuçlanacak Sürecin Başlangıcı

Yukarıda işaret edilen andlaşmalar temelinde Rum Yönetimi, 3 Temmuz 1990'da AT'a tam üyelik başvurusunda bulunarak 2004'te tam üyelikle sonuçlanacak olan süreci doğrudan başlatmıştır. Bütün bu süreçte önce AET, sonra da Avrupa Topluluğu (AT) her ne kadar Kıbrıs Sorununda taraf olmadığı izlenimi vermek istemiş olsa da¹⁵, aslında bütün bu andlaşmaların müzakerelerini ve sonuca bağlanmasını sadece Rumlarla yürüterek, sanki Kıbrıs'ta adanın tamamı için üniter bir yönetim varmış ve onu da tek başına Rumlar temsil ediyormuş gibi yanlı bir tutum sergilemiştir¹⁶. Oysa Kıbrıs'ta siyasal

¹³ Bu müdahaleye dair ilginç ayrıntılar için bkz. **KİLERCİOĞLU**, s. 230 vd.

¹⁴ Aslında Kıbrıs-AB ilişkilerinin geliştirilmesine yönelik Rum-Yunan çabalarının temel hedefi, sorunu "uluslararasılaştırma" olmuştur. Bu tespit Yunanlı araştırmacılar tarafından da paylaşılmaktadır. Bkz. **PAPANTONIOU**, s. 54.

¹⁵ **GÜRBEY** Gülistan, *Genese eines Konflikt: Eine Analyse der Konfliktursachen*, a.g.e. s. 102-103.

¹⁶ Kıbrıs konusunda AB'nin Rum tarafını muhatap almakla birlikte değişik zamanlarda duruma göre farklı tutumlara yöneldiğine dair bkz. **FIRAT** M. Melek, "AB-Kıbrıs İlişkileri ve Türkiye'nin Politikaları", Gencer Özcan / Şule Kut (Ed.), *En Uzun Onyıl*, İstanbul 1998, s. 257.

eşitliğe sahip iki ayrı toplumun mevcudiyeti, fiili-tarihi bir gerçek olmanın ötesinde; hem kurucu andlaşmalarla teyit edilerek uluslararası hukuka göre taraflar açısından bağlayıcı hale getirilmiş, hem de bu andlaşmalar temelinde yapılan Kıbrıs Anayasası'nda devletin temel düzen ve işleyişi bu iki toplumlu yapı doğrultusunda esasa bağlanmak suretiyle, Kıbrıs Cumhuriyeti kurularak Kıbrıs iç hukuku açısından anayasal bir niteliğe kavuşturulmuştur. Yunanistan ve Rumların bu hukuki durumu göz ardı ederek, adada tek taraflı tahakküm temelinde bir emrivaki yapma girişimlerinin sonucunda; Türkiye, uluslararası hukukun kendisine tanıdığı¹⁷ yetkileri kullanmak suretiyle bu gidişatı önlemiş ve Kıbrıs'ta iki toplum, ayrı müstakil sınırlar içerisinde fiilen kendi devletlerini kurmuşlardır.

Kıbrıs'taki bu iki devletli bölünmüş durum şüphesiz normal olmayan ve söz konusu kurucu andlaşma ve hukuki metinlerin öngörmedikleri olağanüstü bir kriz durumudur. Bu şartlar altında AB'nin tarafsız ve sorun çözücü bir aktör olarak yapması gereken, önce adada bağımsız bir devlet olarak Kıbrıs Cumhuriyeti'ni ortaya çıkaran ve uluslararası hukukça da tescil edilen bir hukuk düzeninin mevcudiyetini kabul etmek; sonra bu hukuk düzeninin sona erdirilmesi ve mevcut fiili durumun ortaya çıkmasında kimin hangi belirleyici rolü oynadığını belirlemek olmalıydı. Bundan sonra da, nihayet hukuk düzeninin yeniden inşası için Kıbrıs Cumhuriyeti devletini kuran bütün hukuk metinlerinde eşitlikleri kabul edilen tarafların, bu eşit statülerini kabul ederek, iki tarafın eşit sayıldığı görüşmelerle sorunun çözümü doğrultusunda yapıcı katkılar sağlamaktır. Hemen burada bir ara tespit olarak AET, AT ve şimdi de AB'nin bu şekilde davranmayıp, sadece taraflarından birisi hatta sorunu çıkaran taraf olan Rumları muhatap almakla, aslında hukuk düzenini sona erdiren saldırgan tarafı hukuk dışı gayrimeşru hedefleri açısından ümitlendirerek cesaretlendirdiği ve böylece de "çözumsuzlüğe esaslı katkılarda bulunduğu" tespit edilmelidir¹⁸.

AB'nin 1999 Helsinki Kararları ile Kıbrıs'ın AB'ye tam üyelik müracaatının sonuçlandırılması için sorunun çözülmüş olmasının aranmayacağı; 2002 Kopenhag Zirvesi Kararları ile tam üyelik için net bir takvimin verilmiş olması ve nihayet 2004'te Kıbrıs'ın AB'ye tam üye olması ile sonuçlanan süreç, 1990 tarihinde Rum Yönetiminin tek başına Kıbrıs'ın bütünü adına AB'ye

¹⁷ Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği'ne de tescil ettirilmiş olan 1959/60 Zürih, Londra ve Lefkoşa Andlaşmalarının Ek Garanti Andlaşması 4. maddesi hükmü böyle bir yetkiyi açıkça tanımaktadır.

¹⁸ Aynı şekilde benzer aktüel saptamalar için bkz. ÜNAL Hasan, "AB'nin Kıbrıs Saplantısı", *Zaman*, 23 Mart 2000.

Kıbrıs Sorununun Türkiye-AB İlişkilerine Endekslenmesi Süreci

tam üyelik müracaatında bulunması ve bu müracaatın AB tarafından kabul edilip değerlendirmeye alınması ile işlemeye başlamıştır.

Rum kesiminin Kıbrıs'ın AB'ye tam üyeliği ile ilgili bu müracaatı da ne yazık ki, AB tarafından kabul edilmiş ve olarak gerekli raporun hazırlaması için AB Komisyonu'na havale edilmiştir¹⁹. Bu tutum, aslında doğurması muhtemel sonuçlar dikkate alındığında, AB'nin Kıbrıs konusunda daha önce hiç rastlanmadık ölçüde Rum yanlısı bir tutum takındığını ifade etmektedir ve AB'nin gittikçe artan bir oranda Kıbrıs Sorununun tarafı haline gelmiş olmasının önemli göstergesidir. Zira AB'nin, bu müracaatı kayıtsız şartsız kabul ederek işleme koyması; Rumların adanın tamamı için karar verme yetkisine sahip olduklarının kabul edilmesinin yanısıra; Kıbrıs'ın AB'ne tam üye olması ile sonuçlanacak bir süreci de başlatmak anlamına gelmekteydi. Bu da Kıbrıs Cumhuriyeti diye bir uluslararası hukuk kişisi niteliğindeki devleti doğuran bütün kurucu anlaşmaların kökten ihlal edilmesi demektir. Zira Zürih, Londra ve Lefkoşe Andlaşmaları, Kıbrıs'a, Türkiye ve Yunanistan'ın aynı anda üyesi bulunmadığı herhangi bir siyasi ve ekonomik örgüte kısmen veya tamamen üye olmayı açıkça yasaklamakta²⁰ ve bu statüyü de Garanti Anlaşması ile güvenceye almaktadır. Bu durumda AB, 1990 tarihindeki Rum müracaatını işleme koymakla doğrudan Kıbrıs'ı oluşturan temel hukuk zeminini ortadan kaldıracak bir sürece yeşil ışık yakmış olmaktadır²¹.

AB, Türkiye ile ilişkilerini, Türkiye'nin Yunanistan ile ilişkilerini düzeltmesine endeksleyerek de dolaylı biçimde Kıbrıs Sorununda Yunanistan tarafı bir müdahil aktör haline geldiğini hissettiriyordu. Türkiye'nin 1987 tarihli tam üyelik müracaatına dair AT Komisyonu'nun 1989 tarihli görüşünde, Türkiye'nin AT üyesi Yunanistan'la ilişkilerini düzeltmesi ve Kıbrıs'ın yarattığı olumsuz etkilerin giderilmesinden bahsedilmekteydi. Yine AT'nin 1990 Haziran'ındaki Dublin Zirve bildirisinde Türkiye'nin Topluluk ile ilişkilerinin Kıbrıs Sorununa bağlandığı belirtilmektedir. Bu bildiriden hemen sonra Kıbrıs'ın AT'ye tam üyelik müracaatında bulunduğu dikkate alınır, Kıbrıs Sorununda AB'nin tarafı tutumu²² ve bu tutumun sorunun çözümü ile ilgili çıkmaza girilmesindeki etkileri daha kolay anlaşılacaktır²³.

¹⁹ GÜREL Şükrü S., "Değişmekte Olan Dünyada Türk-Yunan İlişkiletri ve Kıbrıs Sorunu", ŞEN Sabahattin (der), Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye, İstanbul 1992, s. 157.

²⁰ Kıbrıs Sorununun çok yönlü hukuki boyutları ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. ÖZERSAY Kudret, Kıbrıs Sorunu. Hukuksal Bir İnceleme, Ankara 2002.

²¹ ÖZKAN İ. Reşat, Türkiye'nin Dış Politika Sorunları, Ankara 1999, s. 59.

²² Bkz. BAĞCI/USLU, s. 253.

²³ GÜREL Şükrü S., "Değişmekte Olan Dünyada Türk-Yunan İlişkiletri ve Kıbrıs Sorunu", s. 156.

Rum kesiminin 6 Temmuz 1990'daki tam üyelik müracaatının hemen ardından, KKTC Cumhurbaşkanı Denktaş 12 Temmuzda bir muhtıra yayınlamış ve 16 Temmuzda bu muhtırayı AT Konseyi Dönem Başkanlığı'na iletmiştir. Denktaş, Kıbrıs adına Rum Yönetiminin tam üyelik müracaatında bulunmasına karşı olmalarının hukuki ve siyasi sebeplerini anlatarak, bu girişimin Birleşmiş Milletlerin "soruna çözüm bulunmadan tarafların durumu daha da kötüleştirecek her türlü davranıştan kaçınmaları"ni ihtar eden 649 sayılı kararına aykırı olduğunu ve başvuruyu Kıbrıs Rum Yönetiminin tüm adayı temsil yetkisi bulunmadan yaptığını, dolayısıyla kurucu andlaşmalar, 1960 Anayasası ve uluslararası hukuka aykırı olan bu müracaat karşısında AT'ın hiçbir şey yapmaması gerektiğini ifade etmiştir²⁴.

Söz konusu bu müracaat karşısında Türkiye de, aynı şekilde GKRY başvurusunun hukuka aykırı olduğunu öne sürerek KKTC ile entegrasyonu güçlendirici adımlar atmak şeklinde tepki göstermiştir. Bir taraftan Türkiye'nin KKTC ile ekonomik ve siyasi ilişkilerini derinleştirme kararını içeren bir mutabakat metni imzalayıp AT ile ilişkilerini geliştirmeye öncelik tanıdığı vurgulamasına; diğer yandan aynı anda bazı siyasilerin de Kıbrıs Sorununun Türkiye'nin AT ile ilişkileri geliştirilmesinde bir engel teşkil ettiği yolundaki resmi değerlendirmelerde bulunmalarına tanık olunmuştur. Bu durum, AB ile GKRY arasındaki ilişkilere paralel olarak, Türkiye ile KKTC arasında entegrasyona gitme politikasını daha etkili ve ısrarcı bir şekilde takip eden Denktaş'ın, Türkiye tarafından zaman zaman yalnız bırakıldığı izlenimini uyandırmıştır²⁵.

Böylelikle aslında günümüz Türk dış politikasında temel bir çelişki ve çıkmaz haline gelen Türkiye'nin AB ile ilişkileri ve Kıbrıs Sorunu arasında sıkışıp kalma paradoksunun ilk göstergelerinin daha 90'lı yılların başlarında kendini göstermeye başladığı anlaşılmaktadır.

Türk dış politikasında böylece yeni bir süreç işlemeye başlarken, 1991-92 yıllarında "Gali Fikirler Dizisi" ortaya atılarak tartışılmış ve bu çerçevede ABD, Denktaş üzerindeki baskısını yoğunlaştırmıştır²⁶. 1992 yılı sonlarında Gali'nin taraflı tutumunun da etkisiyle BM Güvenlik Konseyi'nin 789 sayılı kararı ile Türk toplumuna karşı göreceli olarak daha sert bir tutum benimsendiği anlaşılmaktadır.

²⁴ Bkz. a.g.e. s. 157.

²⁵ ÖZKAN İ. Reşat, Dış Politika: Dış Kapının Dış Mandalı, İstanbul 1996, s. 151 vd.

²⁶ GÜREL Şükrü S., "Değişmekte Olan Dünyada Türk-Yunan İlişkileri ve Kıbrıs Sorunu", a.g.e. s. 162.

Kıbrıs Sorununun Türkiye-AB İlişkilerine Endeksenmesi Süreci

AB Komisyonu, 1993 Haziran ayında Rumların 1990 yılında yaptıkları tam üyelik müracaatına ilişkin görüşünü açıklamıştır. Komisyon görüşünde, Kıbrıs'ın Birliğe dahil edilmesinin güvenlik ve refah açılarından katkı sağlayacağı; adada dengesizlikleri gidererek bir çözüme ulaşılmasını kolaylaştıracağı belirtilmiş, bu çerçevede BM Genel Sekreteri'nin girişimlerinin desteklenmesi gerektiği, toplumlararası görüşmeler başlamazsa, yeniden bir değerlendirme yapılarak Ocak 1995'te Kıbrıs'ın AB'ye tam üyeliği sorununun tekrar ele alınacağı ifade edilmiştir. Ki bu ifadeden, AB Komisyonu'nun Kıbrıs'ın tam üyeliğine yeşil ışık yaktığı anlaşılmaktadır. Nitekim 17 Ekim 1993'te AB Konseyi, Komisyon'un görüşlerini benimseyerek Kıbrıs ile ilişkilerini yoğunlaştırmış ve sorunun çözümüne doğrudan katkıda bulunma söylemi eşliğinde 1995 tarihinde tam üyelik sürecinin başlatılmasına karar vermiştir.

Bu arada, 1993 yılında BM Genel Sekreteri Butros-Gali'nin, Maraş'ın yerleşime açılması, bölgeye her iki toplum üyelerinin de serbestçe giriş-çıkışlarının sağlanması, buralarda vergiden muaf ticaretin teşvik edilerek toplumların yakınlaşmalarına katkıda bulunulması, Lefkoşe Uluslararası Havaalanının BM denetiminde sivil uçuşlara ve kargo trafiğine açılması gibi önemli hususları da içeren "Güven Arttırıcı Önlemler Paketi" ortaya atılarak tartışılmıştır²⁷. Rumlar, AB'den aldıkları tek taraflı olarak AB'ye tam üye olabileceklerine dair yeşil ışığın da cesaretlendirici etkisi ile söz konusu pakete karşı oldukça isteksiz bir tutum takınarak müzakereden kaçmışlardır.

Bu atmosfer içerisinde AB, 1994 Korfu Zirvesinde yayınladığı "Beyaz Sayfa" bildirisinde, Kıbrıs'ı genişleme programına dahil ettiğini ilan ederek, müzakerelerin başlama tarihinin, Ocak 1995'te AB Dışişleri Bakanları toplantısında belirleneceğini kararlaştırmıştır. AB'nin bu kararına KKTC tepki göstermekte gecikmemiş ve KKTC Meclisi Güven Arttırıcı Önlemler Paketi'nin artık bir değer taşımayacağını ilan ederek, Türkiye ile dışişleri, savunma, güvenlik ve ekonomi konularında ileri düzeyde entegrasyonu hedefleyen bir dizi kararlar almıştır. Daha da önemlisi KKTC Meclisi, bu aşamada, federasyonu tek çözüm olarak değerlendiren ve 1974 müdahalesinden sonra ve özellikle de 1975 Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin ilanı ile birlikte çok daha kararlılıkla savunulup tekrarlanan tezinden vazgeçmiştir.

²⁷ Birleşmiş Milletler'in Kıbrıs Girişimleri ve Güven Arttırıcı Önlemler Paketi ile ilgili ayrıntılar için bkz. **BÖLÜKBAŞI** Süha, "Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Birleşmiş Milletler: 1954-1996 Arası Barışçı Çözumsuzlük", SÖNMEZOĞLU Faruk(der), Türk Dış Politikasının Analizi, a.g.e. s. 282-305.

4. Gümrük Birliği Kararı Kısacasında Kıbrıs Sorunu

Korfu Zirvesinde, Kıbrıs'ın genişlemeye dahil edilmesinin kararlaştırıldığı dönemde, Türk hükümetinin AB ile Gümrük Birliği müzakerelerini başlatmış olması ve Yunanistan'ın da kendisi açısından isabetli bir strateji geliştirerek, Kıbrıs'ın AB ile tam üyelik müzakerelerini başlatmasına Türkiye'nin itiraz etmemesine karşılık kendisinin de, Gümrük Birliği Kararı'nı veto etmeyeceğini hissettirmesi; Türkiye'de hükümeti Kıbrıs konusunda AB'nin tarafsızlık zeminini tamamen terk etmesi karşısında tepkisiz kalmaya itmiştir.

Türkiye'nin AB ile aldığı Gümrük Birliği Kararı esasen birçok açılarından rasyonellikten uzak olmasının yanında, Türkiye'nin aleyhine işleyecek ciddi olumsuz hükümler de içermekteydi²⁸. Zamanın hükümetinin iç politika mülahazalarından dolayı²⁹ Türk bürokratik, siyasal ve ekonomik elitinin Avrupa konusundaki irrasyonel yaklaşımından faydalanarak böyle bir andlaşmayı mutlak bir hedef olarak görmesi ve medyanın da ihale, teşvik ve kredi ilişkilerinden dolayı hükümetin güdümüne girmesi, oldukça büyük önem taşıyan bu konunun ayrıntılı bir şekilde tartışılmasına ve dolayısıyla taşıdığı olumsuzlukların ortaya çıkmasına imkan vermemiştir³⁰.

Bir taraftan Türkiye, tam üye olması durumunda AB'nin lehine olabilecek bütün tavizleri bu anlaşma ile tek taraflı olarak verdiğinden³¹, tam üyeliğin AB açısından hiçbir avantajı kalmamış³² ve dolayısıyla 1997 tarihli AB'nin Türkiye'yi tam üyelik sürecinin tamamen dışına iten Lüksemburg Zirvesi Kararları için süreç başlamış olurken; diğer taraftan da Kurucu Andlaşmalara ve Kıbrıs Anayasasına tamamen aykırı olarak Kıbrıs'ın tamamı adına Rumların AB ile tam üyelik müzakerelerini başlatmalarına Türkiye'nin tepkisiz kalması sağlanmıştır. Buna rağmen, 6 Mart 1995 tarihinde Türkiye ile AB arasında Gümrük Birliği Kararı imzalanmış ve Kararın, AB Parlamentosu'nun onayından geçtikten sonra 01.01.1996 tarihinde yürürlüğe girmesi kararlaştırılmıştır.

²⁸ Gümrük Birliği Anlaşmasının genel olumsuzlukları ve Kıbrıs sorununa etkileriyle ilgili olarak bkz. **MOR** Hasan, "Gümrük Birliği: Traji-komik bir fenomen", *Yeni Yüzyıl*, 13 Mart 1995; **MANİSALI** Erol, Avrupa Birliği'ne Alınmayan Türkiye'yi Gümrük Birliğinde Bekleyen Sorunlar, İstanbul 1994.

²⁹ **FIRAT** M. Melek, "AB-Kıbrıs İlişkileri ve Türkiye'nin Politikaları", a.g.e. s. 269.

³⁰ O dönemin söz konusu özel iç şartlarıyla ilgili olarak bkz. **MOR** Hasan, "Gümrük Birliği: Traji-komik bir fenomen", a.g.m.

³¹ Benzer tespitler için bkz. **GÜNDÜZ** Aslan, "AB'de Yunanistan'ın dediği oldu", *Zaman*, 15 Aralık 1997; **MANİSALI** Erol, Avrupa Birliği'ne Alınmayan Türkiye'yi Gümrük Birliğinde Bekleyen Sorunlar, a.g.e. s. 47 vd.

³² **ÖZKAN** İ. Reşat, Dış Politika: Dış Kapının Dış Mandalı, a.g.e. s. 209-210.

Kıbrıs Sorununun Türkiye-AB İlişkilerine Endekslenmesi Süreci

Aynı gün AB Bakanlar Konseyi tarafından, 1994 yılında Birliğin atamış olduğu Kıbrıs Gözlemcisinin raporları incelenerek, Komisyon'un daha önceki teklifleri doğrultusunda 1996 yılında Kıbrıs'ın tam üyeliği görüşmelerinin başlatılması kararı alınmıştır³³.

Bu arada, AB Parlamentosu'nun 6 Aralık 1995 tarihli onaylama oylamasına doğru yaklaşılırken, Türkiye'de 24 Aralık seçimlerinin atmosferine girilmiştir. Hükümet bu olayı tarihi bir zafer olarak sunarak iç politikada kullanmak isterken³⁴, muhalefet ve kamuoyunun belli bir kesimi de konuyu tartışmaya açarak Kıbrıs açısından bu kararın taşıdığı riskleri ortaya koymaya çalışmıştır. Bu tartışmaların da etkisiyle, Cumhurbaşkanı Demirel ile KKTC Cumhurbaşkanı Denктаş tarafından 28 Aralık 1995 tarihinde ortak bir deklarasyon yayınlanmıştır.

Söz konusu bu deklarasyonda, AB ile GKRY arasındaki ilişkilerin kazandığı son boyutların KKTC ve Türkiye açısından doğuracağı sonuçların fark edildiği dikkati çekmektedir. Zira deklarasyonda, Kıbrıs Türkleri ve Türkiye'yi Kıbrıs konusunda söz sahibi yapan hukuki zeminin kaymakta olduğunun altı çizilmekte ve Garanti Anlaşmasına atıfla Türkiye'nin etkin ve fiili garantisinin devam edeceği; Kıbrıs'ın AB'ye tam üyelik müzakerelerinin belli bir mutabakat çerçevesinde Türk ve Rumlardan müteşekkil bir ortak heyetçe yürütülmesinin gerektiği; Kıbrıs'ta kesin çözüme ulaşıncaya kadar Türkiye'nin KKTC'nin güvenliğini sağlamayı sürdüreceği belirtilmekte ve gerekirse Rum-Yunan etkinliklerine mukabil davranışlar geliştirileceği ifade edilmektedir. Ayrıca, Türkiye ile AB arasındaki Gümrük Birliğinin (GB), Türkiye ile KKTC arasında ekonomik ve ticari ilişkileri tahdit edici herhangi bir hüküm içermediği şeklinde anlaşıldığı; Türkiye ile KKTC Dışişleri Bakanlıkları arasındaki ilişkilerin daha da yoğunlaştırılarak daimi bir danışma mekanizmasının oluşturulacağı ve nihayet Kıbrıs'ın AB'ye üyeliğinin, adada nihai çözüme varılarak Federal Kıbrıs Devleti kurulduktan sonra ancak Türkiye'nin üyeliği ile eş zamanlı olarak gerçekleşebileceğinin altı çizilmektedir.

Bir taraftan Gümrük Birliği Kararı'nın Avrupa Parlamentosu'nda onaylanması ve Türkiye'de hükümet ve farklı beklentilerle hükümetin güdümüne girmiş çevrelerce zafer kutlamalarının yapılıyor oluşu; diğer taraftan da bu deklarasyonun yayınlanmış olması, Kıbrıs Sorunu ve AB ile ilişkiler konusunda devlet ve/veya devlet adına politika üreten kişi ya da kurumlar, kısaca dış

³³ MOR Hasan, "Gümrük birliği yüzyıllık hasreti bitirdi mi?", *Yeni Yüzyıl*, 19 Aralık 1995.

³⁴ ÖZKAN İ. Reşat, *Dış Politika: Dış Kapının Dış Mandalı*, a.g.e. , s. 215.

politika karar alma mekanizmasını oluşturan aktörler arasında derin bir çelişkinin mevcudiyetini ve bunun da en nihayetinde ülkenin bir yönetim zafiyeti içerisinde bulunduğunu yansıtmaktadır³⁵.

Şüphesiz bütün bu gelişmelerden son derece memnun olanlar da vardı. Yunanistan ve Rumlar için, adanın tamamı adına AB'nin Rum kesimince yapılmış olan müracaatın adada soruna bir çözüm bulununcaya kadar askıya alınması kararından vazgeçmiş olması, sevinç vesilesi olmaktaydı. AB açısından da, ciddi hiçbir bedel ödemeksizin, Türkiye tam üye yapılmaksızın, tam üye olması durumunda Birlik için sağlayabileceği bütün ekonomik imkanları, AB'ye tanımış olması oneli bir mutluluk vesilesi olmaktaydı³⁶.

Türkiye'de birçok çevre, Gümrük Birliğini AB ile ilişkilerini pekiştirici ve tam üyelik hedefine giden yolu daha da kısaltıcı ve güçlendirici bir ön aşama gibi görmek isterken; AB çevrelerindeki ağırlıklı görüş ise Türkiye'yi AB'ye bağlayarak, bu ülke üzerindeki her türlü çıkarını garanti eden nihai bir ilişkiler parametresi ("Ayrıcalıklı Ortaklık") şeklindeydi³⁷.

5. Lüksemburg Zirvesi Kararları: Türkiye'nin AB'den Dışlanması

Bir taraftan Türkiye ekonomik ve dolaylı olarak da siyasal anlamda GB Andlaşması ile kontrol altına alınırken; aynı zamanda diğer taraftan da sanki bu durum Türkiye için bir ödölmüş gibi sunulmak suretiyle, sözüm ona buna bir karşılıkmişçasına GKRY'nin Kıbrıs'ın tamamı adına AB'ye tam üye olması yolu açılarak bugünkü çıkmazı hazırlayan süreç hızla işlemeye başlamıştır.

Bu veriler çerçevesinde 1997'ye gelindiğinde, AB Komisyonu'nun yayınladığı "Gündem 2000" adlı raporundaki genişleme listesinde Türkiye yer almazken, Kıbrıs birinci etapta genişlemeye dahil edilecek ülkeler arasında gösterilmekteydi. 12 Aralık 1997 Lüksemburg Zirvesinde AB Konseyi, Komisyonun yayınladığı bu raporu benimseyerek bir AB Konsey Kararı şeklinde resmileştirmiştir. Bu kararla birlikte başlayan tepki ve karşı tepki süreci dikkatle analiz edildiğinde, AB'nin Helsinki Kararları ile birlikte Kıbrıs Sorununda gelinen noktayı daha gerçekçi bir düzlemde analiz ederek anlamlandırmak mümkün olacaktır.

Kendisini tamamen dışlayarak AB genişleme sürecinin dışına iten ve bununla da, bir bakıma Gümrük Birliğini, AB-Türkiye ilişkilerinde varılabilecek

³⁵ Bkz. a.g.e., s. 224 vd.

³⁶ Gümrük Birliği Kararı ile ilgili oldukça eleştirel değerlendirmeler için bkz. MANİSALI Erol, Avrupa Çıkmazı, İstanbul 2001, s. 103.

³⁷ MANİSALI (2001), s. 109.

Kıbrıs Sorununun Türkiye-AB İlişkilerine Endeksenmesi Süreci

nihai nokta olarak değerlendirdiğini ortaya koyan AB'nin bu dışlayıcı tavrını, Türkiye sergilediği tepkilerle net olarak anladığını göstermekteydi. AB, 24 Şubat 1997'de siyasi olarak sorun çözülmeden Kıbrıs'ın AB'ye tam üyeliğinin görüşülemeyeceği, GKRY'nin adanın tamamını temsil edemeyeceğinden Türklerin de müzakerelere dahil edilmesinin gerektiği şeklindeki kararını³⁸ da unutmuş görünerek, bütün Kıbrıs adına GKRY ile Mart 1998'de tam üyelik müzakerelerini başlatarak Kıbrıs'ı AB'ye tam üye yapma yaklaşımını da resmileştiriyordu. Türkiye bu karar karşısında, AB'nin görmeye hiç alışık olmadığı ve bundan dolayı da asla beklemediği bir sertlikte tepki vermiştir. Türkiye, AB ile her türlü siyasi diyalogu kestiğini, Kıbrıs ve Yunanistan'a dair hiçbir konuyu AB ile asla müzakere etmeyeceğini ve AB ile Kıbrıs Rum Yönetimi arasında tam üyelik görüşmelerinin başladığı anda, kendisinin de KKTC ile kısmi bütünleşme programını uygulamaya koyacağını deklare etmiştir³⁹.

Bunu müteakip, 31 Mart 1998'de AB'nin Rum Yönetimi ile tam üyelik müzakerelerini başlatması üzerine, 22-24 Nisan tarihleri arasında Cumhurbaşkanı Demirel ile KKTC Cumhurbaşkanı Denktaş, Demirel'in daveti üzerine Ankara'da bir araya gelerek ikinci bir Ortak Deklarasyon yayınlamışlardır⁴⁰. Bu deklarasyonda Türkiye-KKTC Ortaklık Konseyi'ni toplantıya çağırarak daha önce belirlenmiş tedbirler paketini yürürlüğe koymak suretiyle, AB-GKRY yaklaşımına paralel bir şekilde KKTC ile Türkiye arasında da bir entegrasyona gidilmesi ve bundan böyle ilişkileri bu doğrultuda geliştirme kararı alınmıştır. Böylece, AB'nin adanın bütünü için Rum Yönetimini meşru temsilci kabul ederek, Kıbrıs ile tam üyelik görüşmelerini başlatmakta ısrar etmesiyle birlikte, Kıbrıs Sorununun çözümüne dair daha önce kabul edilen çözüm parametrelerinin ortadan kalktığı ve artık adada iki ayrı devletin varlığını esas almayan çözüm arayışlarının kabul edilemeyeceği⁴¹ ve Türkiye ile KKTC arasında ekonomik, siyasi, güvenlik, eğitim ve kültür alanlarındaki ilişkilerin derinleştirilmesi sürecinin başlatıldığı ilan edilmiştir. Bu tavır aynı zamanda KKTC'nin Kıbrıs Sorununa nihai çözüm olarak federasyon düşüncesinden vazgeçerek, konfederasyon görüşünü kalıcı bir çözüm perspektifi olarak benimsediği anlamına da gelmekteydi⁴².

³⁸ SÖNMEZOĞLU(2006), s. 627.

³⁹ FIRAT, s.276.

⁴⁰ SÖNMEZOĞLU(2006), s. 628.

⁴¹ BİRAND Mehmet Ali, "Yıllardır dünyayı aldattık, artık bitti (4)", *Sabah*, 2 Nisan 1998.

⁴² Karşılaştırmamız KARAOSMANOĞLU L. Ali, "Denktaş'ın önerisi Kıbrıs ve AB için yeni bir fırsattır", *Zaman*, 9 Eylül 1998.

Türkiye'nin AB ile her türlü siyasi diyalogu askiya aldığını deklare eden bu kararlı tepkisiyle birlikte Türkiye-AB, Türkiye-Yunanistan, Türkiye-Kıbrıs ilişkileri ve bunların da birbirleri ile ilişkilerini içine alan bütün ilişkiler ağının parametreleri temelden değişerek yeni bir nitelik kazanmış oluyordu.

Bir bütün olarak değerlendirildiğinde, Lüksemburg Kararlarının hem AB ve hem de bu kararların oluşumunda önemli rol oynayan temel aktör konumundaki Yunanistan açısından büyük bir taktik-stratejik hata olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür. Zira bu kararlar ile AB'den dışlanmış bulunan Türkiye, AB ile her türlü siyasal diyalogu kesince, AB Türkiye'ye karşı kullanabileceği bütün kartlarını kaybetmiştir. Bu ise, hem Kıbrıs ve Yunanistan ile olan sorunların çözümü konusunda, hem de Soğuk Savaş sonrası dönemin uluslararası sisteminde global bir aktör olma düşüncesindeki AB açısından, tarihi, kültürel ve daha da önemlisi jeopolitik potansiyelleri itibarı ile Avrasya'nın kilit bir aktörü durumdaki Türkiye'nin çekim alanı dışına itilmesinin sakıncaları bakımından kabul edilemez bir durum olarak görülmüştür⁴³.

AB ve Yunanistan bu hatalarını anlamakta gecikmediler. Bu anlamda AB'nin Helsinki Zirvesi Kararları ile noktalanın süreci, bu büyük hatanın düzeltilmesine yönelik AB ve Yunanistan'ın arayış, taktik ve stratejilerinden müteşekkil bir manevralar zinciri olarak görmek mümkündür. AB açısından bakıldığında, 31 Mart 1998'de Rum Yönetimi ile tam üyelik müzakerelerinin başlamış olmasına rağmen, Kıbrıs'ta fiilen iki ayrı devletin varlığı realitesinin, bu üyelik sorununu içinden çıkılmaz hale dönüştürmüş olduğu görülecektir⁴⁴. Bunun farkına varan Almanya, Hollanda, İtalya ve Fransa gibi AB'nin dört büyük ülkesi, 9 Kasım 1998'de yayınladıkları ortak bir deklarasyonla⁴⁵, bölünmüş bir Kıbrıs'ın AB'ye tam üyeliğinin ciddi sorunlar çıkaracağını belirterek, soruna bir çözüm bulunana kadar Kıbrıs'ın AB'ye üyelik görüşmelerine taraftar olmadıklarını ilan etmişlerdir⁴⁶.

⁴³ Prof. Norman Stone, Türkiye'nin söz konusu bu potansiyellerinin AB ve ABD açısından taşıdığı önemi ve bu sebepten dolayı Türkiye'nin dışlanmışlığının geçici olduğunu ve mutlaka sürece tekrar dahil edileceğini daha Haziran 1998 Cardiff zirvesinde Türkiye'nin AB tarafından dışlanmışlığının sürdürüleceği anlamına gelen bir tutum takınılması üzerine kaleme aldığı makalesinde iddia etmekteydi ve yaklaşık bir buçuk yıl sonra Helsinki zirvesi sonuç bildirgesi ile birlikte Stone'un tezleri haklılığını ispatlamış oldu bkz. **STONE** Norman, "Cardiff dağı fare mi doğurdu?", *Zaman*, 23 Haziran 1998.

⁴⁴ Bkz. a.g.m.

⁴⁵ Söz konusu deklarasyonun etkileri ile ilgili bkz. **BAHCHELLI** Tozun, "Güç merkezlerinin Kıbrıs'taki çözüm kışkıracı", *Zaman*, 8 Aralık 1998.

⁴⁶ Bkz. a.g.m.

Kıbrıs Sorununun Türkiye-AB İlişkilerine Endeksenmesi Süreci

Aynı dönemde, KKTC Cumhurbaşkanı Denктаş ve Türkiye Dışışleri Bakanı İsmail Cem tarafından Kıbrıs'ta iki bağımsız devlet olduğunun kabul edilmesini ve bu iki devletin karşılıklı olarak birbirlerini tanıdıktan sonra, birlikte AB'ye tam üye olması gerektiğini içeren Konfederasyon önerisi ortaya atılmıştır⁴⁷. Bu öneri Yunanistan ve Rum Yönetimince incelenmeye bile değer bulunmayarak reddedilirken, AB tarafından da pek fazla ilgiye değer görülmemiştir. Ancak bu tarihten itibaren, Türk tarafı Kıbrıs Sorununun çözümü ile ilgili olarak konfederasyon tezini savunmaya başlamıştır.

Aralık 1999'da Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kofi Annan gözetimindeki New York görüşmelerinin yapılabilmesi için, Denктаş KKTC'nin tanınması ve görüşmelerin iki egemen eşit devlet arasında doğrudan yapılmasını şart koşmuş; bu önerinin kabul görmemesi üzerine ise görüşmelerin dolaylı biçimde yürütülmesi konusunda bir mutabakata varılmış ve böylece Annan'ın aracılık ettiği dolaylı görüşmelere başlanmıştır.

BM himayesinde yapılan New York dolaylı görüşmelerinde, BM Genel Sekreteri Annan, adadaki iki halkın siyasi açıdan eşit olduklarını ve birinin yekdiğerini temsil yetkisinin olmadığını açıklayarak gerçekçi bir çözüm parametresi durumdaki temel Türk tezini teyit etmiştir⁴⁸. İlaveten sorunun çözümü ile ilgili olarak hükümet, anayasa, güvenlik ve toprak konularını öncelikle ele alınması gereken konular olarak değerlendirirken, Türk tarafı bir çözüm şekli olarak konfederasyon modelini, tarafların eşitliğinin kabulü ile KKTC'ye uygulanan ambargoların kaldırılması konularını ön plana çıkarmıştır⁴⁹.

Tam da New York'ta dolaylı görüşmelerin devam ettiği esnada, AB'nin Türkiye'yi tekrar tam üye adayı ilan ederek, bir anlamda Lüksemburg Zirvesi kararından geri adım attığı Aralık 1999 Helsinki Zirvesi kararları alınmıştır ki, bu kararlarda Türkiye ve Kıbrıs ile ilgili hususlar müteakip dönemde Kıbrıs Sorununun kaderini temelden etkileyici rol oynamıştır.

Burada hemen şimdi Helsinki Zirvesi Kararlarını oluşturan sürece dönerek, nasıl bir atmosfer içerisinde bu kararlara ulaşıldığına, AB ile Yunanistan'ı Türkiye'ye karşı belirgin bir yaklaşım değişikliğine iten faktörlerin neler olduğuna kısaca bakmak gerekir.

⁴⁷ ÜNAL Hasan, "Yanlışlardan Doğruya Gidilmiyor", *Zaman*, 28 Eylül 1999.

⁴⁸ BAĞCI/USLU, s. 256.

⁴⁹ Konuya dair değerlendirmeler için bkz. SÖNMEZOĞLU (2006), s. 619.

GKRY'nin Yunanistan ile birlikte Kıbrıs'a S-300 füzeleri yerleştirme kararında takvim işleyerek sona yaklaşmakta olduğu dönemlerde, Türkiye bu kararın kendi güvenliği için açık bir tehdit ve meydan okuma anlamına geldiğini ve uygulamaya konulması durumunda gerekli her türlü tedbire başvurarak bunu engelleyeceğini ilan etmiştir. Bu kararlı tutum karşısında, bir çatışma çıkmasından çekinen ABD ve belli başlı AB üyesi ülkeler bu kararın uygulanmasından vazgeçilmesi yönünde telkinlerde bulunması için baskı yaparak Yunanistan'ı harekete geçirmişlerdir⁵⁰. Türkiye'nin kararlı tutumu karşısında işin ciddiyetini kavrayan Yunanistan, önce kendisi tutum değiştirmiş ve Rum Yönetimine de baskı ve telkinlerle etkide bulunarak bu karardan vazgeçirmiştir⁵¹.

Diğer taraftan, Yunanistan'ın Kosova'ya müdahale konusunda hem AB ve hem de ABD'den farklı bir tutum takınarak, Sırp ve Rusya Federasyonu'na çok daha yakın durması; dahası Yunanlı diplomatların NATO'nun bazı gizli plan ve bilgilerini Sırbistan'a sızdırdığı iddialarının yayılması Yunanistan'ı zor durumda bırakmış ve NATO ve AB içerisinde tecrit edilmesi ciddi ciddi gündeme gelmiştir.

Yine 1999'un başlarında, A. Öcalan'ın Kenya'da ele geçirilmesi ve Yunanistan ile çok yönlü ilişkiler içerisinde olduğunun ortaya çıkması, Yunanistan'ın bu dönemdeki diğer bir dış politika zorluğu olarak kendini gösterecektir⁵².

Yunanistan yukarıda belirtildiği şekilde dış politikada hızlı bir tecrit edilmişlik sürecine giriyordu. Daha da önemlisi, en öncelikli dış politika alanı olan Türkiye ile ilişkiler ve Kıbrıs Sorunu konusunda tamamen inisiyatifi kaybetmiş olması, hayati önemlilikte bir dış politika sorunu niteliğine bürünmekteydi. Zira Yunanistan AB üyesi bir ülke olarak, uzunca bir zamandan beri ve özellikle de Türkiye, AB ile GB ilişkisi oluşturduktan sonra, ikili sorunlarıyla ilgili Türkiye üzerinde ciddi bir baskı kurma enstrümanı elde etmiş ve bunu da maharetle kullanmaktaydı. 1997 Lüksemburg Zirvesi kararlarına bir tepki olarak Türkiye, AB ile hiçbir politik konuyu konuşmayacağını ilan edince, aslında Yunanistan ve bir parça da AB yapmış oldukları taktik ve stratejik hatayı⁵³

⁵⁰ Bu konuyla ilgili Batılı basında dile getirilen kaygılara bir örnek olarak bkz. CONRAD Berrnt, Sprachlosigkeit bedrocht Zypern", *Die Welt*, 27 April 1998.

⁵¹ S-300 Füzeleri Krizi ile ilgili değerlendirmeler için bkz. SÖNMEZOĞLU(2006), s. 316 vd.

⁵² TAŞHAN Seyfi, "Atina hatasını kabul etmeli", *Zaman*, 2 Mart 1999.

⁵³ Benzer değerlendirmeler için bkz. ÖZCAN Mehmet, "2007 Haziran Zirvesi: AB Türkiye

Kıbrıs Sorununun Türkiye-AB İlişkilerine Endeksenmesi Süreci

hemen fark etmişlerdi. Artık Yunanistan, Kıbrıs ve Ege uyuşmazlıkları gibi hayati önemlilikteki dış politika konularında Türkiye'yi sıkıştırabileceği etkili bir zemin ve manivelayı tamamen kaybetmiş bulunmaktaydı. Oysa Gündem 2000 raporunda ve Lüksemburg Zirvesi Kararlarında, Türkiye'nin hiçbir zaman AB'ye üye olamayacağını kayda geçirmiş olmasaydı, esasen herhangi somut bağlayıcı bir taahhüt altına girmemekle birlikte, Türkiye'yi çekim alanı içerisinde tutmaya devam edecek ve böylelikle de Ege ve Kıbrıs konularında baskı kurma imkanına sahip olmayı sürdürecekti. Ama ne Yunanistan ne de AB bu basit soğukkanlılık ve stratejik vizyona bile sahip olmayarak, beraberce bilinçaltılarında kök salmış olan bağnazca hislerine mağlup olmuşlardır⁵⁴.

Bütün bu şartlar bir arada mütalaa edilince, Yunanistan'ın Türkiye ile diyalogu içeren yeni bir dış politika konsepti geliştirmesi daha anlaşılır ve anlamlı hale gelmektedir⁵⁵. Dolayısıyla 1999 Ağustos ayında, önce Türkiye ve arkasından da Yunanistan'da yaşanan depremlerin, Türk-Yunan diyalogunun başlamasına vesile olduğu şeklinde kamuoyunda beliren kanaatin bir yanılmasından ibaret olduğunu söylemek gerekir. Deprem faktörü, sadece yukarıdaki dinamiklerin zorlaması ile iki ülke Dışişleri Bakanlarının Madrid buluşması ile başlayan diyalog sürecinin her iki ülke kamuoyu tarafından destek görmesine bir katkıda bulunmuştur. Bilindiği gibi görüşmeler neticesinde Ankara ve Atina arasında belirgin bir yakınlaşma sağlanabilmiştir. Madrid görüşmelerinde karşılıklı olarak kamuoylarını yumuşatmaya da hizmet etmek üzere, bazı ekonomik ve kültürel alanlarda işbirliği imkanlarının araştırılması ve ilişkilerin geliştirilmesi konusunda mutabakata varılmıştı. Hemen bunu müteakip karşılıklı ziyaretlerle havanın daha da yumuşatıldığı ve böylece hızla Helsinki Zirvesi Kararlarına yaklaşırken kamuoylarının hazırlandığı görülmüştür.

6. Aralık 1999 Helsinki Zirvesi Kararları: Sonun Başlangıcı

10-11 Aralık 1999 tarihinde dönem başkanlığını elinde bulunduran Finlandiya'nın başkenti Helsinki'de, AB yüzyılın son Zirve toplantısını yaparak, "Milenyum Deklarasyonu" adı altında bazı önemli kararlar almıştır. Söz konusu zirvede, Amsterdam Andlaşması yürürlüğe girdikten sonra ortaya çıkan durumları da değerlendirerek AB'nin genişlemesi, savunma kimliği ve

İlişkileri Askıya mı Alınıyor?", <http://www.usakgundem.com/yazarlar.php?type=2&id=692>, 15.05.2007.

⁵⁴ Özellikle zamanın Alman Hıristiyan Demokrat Şansölyesi Helmut Kohl'ün, Yunanistan ile birlikte bu kararın çıkmasında oldukça etkili oldukları görülmüştür.

⁵⁵ Bu saptamayı teyit eden benzer tespitler için bkz. BAĞCI/USLU, s. 255.

Birliğin geleceği ile ilgili olarak diğer bazı önemli kararlar alınmıştır. Ancak bu kararlar konu dışı olduğundan, burada Milenyum Deklarasyon’unda yer alan kararların sadece Türkiye ve Kıbrıs ile ilgili kısımlarının üzerinde durulacaktır.

Bu kararlarda, Türkiye’yi AB genişleme sürecinin tamamen dışına iterek Ankar’ın sert tepkisine neden olan, Aralık 1997 Lüksemburg Zirvesindeki tutumdan vazgeçilerek Türkiye’nin tekrar AB üye adaylığının teyit edilmiş olması, esasen çok fazla yeni somut bir anlam ifade etmemektedir. Zira Türkiye’nin üye adaylığı daha 1963 yılında imzalanan Ortaklık Andlaşmasının 28. maddesinde zaten hükme bağlanmış bulunmaktaydı⁵⁶. Bu kararlarda yeni olan, sadece daha önce Lüksemburg’da yapılan sapmadan dönülmesidir. Çünkü Lüksemburg Zirvesinde, AB’nin stratejik öngörüsüzlüğü ve içerisinde etkin olan tutucu Hıristiyan Demokratların AB’yi aynı zamanda bir kültürel değerler birliği olarak algılamaları ve bu değerlerin büyük ölçüde Hıristiyanlık dininin değerlerinden oluştuğu, Türkiye gibi bu değerler dairesine mensup olmayan bir ülkenin AB içerisinde yerinin olamayacağı şeklindeki anlayışları⁵⁷, Yunanistan’ın yanlış hesaplara dayanan irrasyonel tazyiki ile biraraya gelerek Türkiye’yi AB genişleme sürecinin tamamen dışına iten kararın oluşmasına sebep olmuştur.

Helsinki’de bu tavırdan dönülmüş olduğundan, Türkiye tekrar AB üye adaylığı statüsünü elde etmiştir. Ancak bunun ne zaman gerçekleşeceğine dair somut herhangi bir takvim belirlenmiş değildir⁵⁸. Böyle olmakla birlikte, Helsinki Zirvesi kararlarının Türkiye-AB ilişkileri bakımından önemi inkar edilemez. Zira Lüksemburg’da “Türkiye Birliğin genişleme alanında değildir” diyen AB, somut bir takvim telaffuz etmiyor olsa da, her halükarda Türkiye’ye tekrar tam üyelik perspektifi vermiştir. Gerçi bu Zirve kararları sonrasında başlayarak, gelinen şu noktada Romanya ve Bulgaristan gibi bütün objektif üyelik kriterleri bakımından Türkiye’nin oldukça gerisinde olan ülkelerin de tam üye olmaları ile birlikte 27 üyeli bir AB’ye, Türkiye’nin ne zaman üye olacağı ve hatta üye olup olamayacağı bile halen tam bir belirsizlik içerisinde bulunuyor; ama en azından bu defa belirsizlik Türkiye’nin AB’ye üye olamayacağını söylemeyeceğini de kapsamaktadır! Ancak bu

⁵⁶ Karşılaştırınız, **KARLUK** Rıdvan, “Avrupa Birliği Türkiye’yi dışlıyor mu?”, *Zaman*, 16 Aralık 1997.

⁵⁷ **İNAN** Kamran, “AB ve feda edilen 50 yıl”, *Zaman*, 16 Aralık 1997.

⁵⁸ Helsinki kararlarında tanınan üye adaylığı statüsünün reel olarak ne anlama geldiği ile ilgili olarak bkz. **Die Welt**, 13. Dezember 1999.

Kıbrıs Sorununun Türkiye-AB İlişkilerine Endekslenmesi Süreci

çift yönlü belirsizliğin, Kıbrıs Sorununu Türkiye-AB ilişkilerine endeksleyen sürecin işleyerek bugünkü duruma gelmesine imkan tanıyan önemli ve kritik bir eşik olduğunun hiçbir şekilde unutulmaması gerektiği tespitini de yapmak gerekir⁵⁹.

Aralık 1999 Helsinki Zirvesinin sonuç bildirisinde 4., 9. ve 12. maddeler Türkiye ile ilgilidir. 4. maddede AB'ye tam üyelik görüşmelerinin başlatılabilmesi için yerine getirilmesi gereken şartlar sıralamaktadır ki, elbette bu şartlar 12. maddede tam üye adaylığı açıkça ilan edilen Türkiye için de yerine getirmesi gereken üyelik müzakerelerini başlatma şartları niteliğindedir. Türkiye'nin içerisinde bulunduğu aday ülkelerin Kopenhag ve Maastricht Kriterleri'ni yerine getirmesi şart koşulmaktadır.

Bu kriterlerin hayata geçirilmesi, ekonomik, siyasal ve hukuki bir çağdaşlaşma standardına ulaşmak anlamına geldiği, dolayısıyla bu bakımdan motive edici ve yol gösterici bir rol oynayacağı düşünüldüğünde, kararların bu hususlara müteallik kısmının olumsuz nitelik taşıdığı söylenemez. Hatta bunları Türkiye'nin kadim çağdaşlaşma hedefi bakımından oldukça yapıcı, ivme kazandırıcı ve disipline edici olumlu faktörler olarak görmek gerekir.

Fakat yine 4. maddede yer alan aday devletlerin her türlü uyuşmazlıkları ve sınır sorunlarını barışçı müzakere yöntemiyle çözüme yoluna gitmeleri; müzakerelerle çözülememesi durumunda en geç 2004 yılı sonuna kadar Uluslararası Adalet Divanı'nda çözdürmüş olmalarını Konsey'in katılım sürecine etki edecek şekilde değerlendireceği belirtilmektedir. Bu katılım süreci şartının Yunanistan tarafından konulduğu ve adresin de Türkiye olduğu gayet açıktır. Sadece bu şart bile aslında Yunanistan'ın ikili sorunlarda Türkiye'yi zorlamak ve pozisyon kazanmak için Türkiye-AB ilişkilerini nasıl araçsallaştırmak istediğinin, dolayısıyla Türkiye ile diyalog politikasına niçin yöneldiğinin gerçek amacını çok net bir şekilde anlatır mahiyettedir.

Kaldı ki, 9. maddenin (b) fıkrasında yer alan "Avrupa Konseyi, siyasi çözümün Kıbrıs'ın AB'ye katılımını kolaylaştıracağını vurgulamaktadır. Katılım müzakerelerinin tamamlanmasına kadar herhangi bir çözüme ulaşılamamış olması durumunda, Konsey, katılım konusunda bu ön şarta bağlı olmaksızın karar verecektir. Konsey bu durumda, ilgili tüm faktörleri dikkate alacaktır" şeklindeki hüküm, hem Yunanistan'ın bütün bu ilişkilere nasıl baktığını hem de AB'nin Türkiye-Yunanistan, Türkiye-Kıbrıs, Türkiye-AB ilişkilerine

⁵⁹ BAĞCI/USLU, s. 256.

gerçekte nasıl yaklaşmaya başladığını başkaca izahı gereksiz kılacak netlikte açıklamaktadır⁶⁰.

Konsey'in Helsinki Kararlarının 12. maddesi ise, açık bir şekilde Türkiye'yi AB'ye üye adayı ülke olarak ilan etmekte, 4. maddedeki katılım şartlarına, 9. madde (a) fıkrasında yer alan AB'nin New York'ta BM himayesinde devam etmekte olan Kıbrıs görüşmelerinde kapsamlı bir çözüme ulaşılmasını desteklediğine dair hükme göndermeler yaparak, geniş bir şekilde Türkiye'nin AB'ye katılıma hazırlanmasına yönelik yöntem ve çalışmalar üzerinde durulmaktadır. Bu da Türkiye'yi tekrar ve daha yoğun bir şekilde AB çekim alanı içerisine alıcı bir ilave etki doğurmuştur. Türkiye, Kıbrıs Sorunu bugünkü noktaya taşıyan sürecin, yukarıda belirtildiği şekilde harekete geçirilmesi karşısında hiçbir hukuki şerh koyamamış ve GKRY'nin adanın bütününe temsilen AB'ye tam üye olmasının yolu böylece tamamen açılmıştır⁶¹.

Böylelikle, aslında AB, Yunanistan ve GKRY adeta bugün gelinen noktadaki ana statü, temel yapılanma ve ilişkiler parametrelerini daha bundan dokuz yıl önce Aralık 1999 Helsinki Zirvesi kararları ile altyapısını inşa ederek programlamışlardır dense yeridir⁶². Bugün Kıbrıs Sorunu Türkiye-AB ilişkilerine endekslenebilmiş ve Türkiye'nin AB üyeliği tam bir belirsizlik içerisinde bulunuyorsa, işte bu süreç esas itibariyle doğrudan doğruya yukarıda açıklanan Zirve kararının ve özellikle 9. maddesi (b) fıkrasının bir sonucu olarak gerçekleşmiştir.

Böylece bu kararlarla, Kıbrıs'ın AB'ye tek taraflı olarak tam üyeliğinin kolaylaştırılması yönünde bir tavır takınıldığı gayet açıktır. Zira Lüksemburg Zirvesinde AB'nin Kıbrıs ile tam üyelik görüşmelerini başlatmaya karar vermiş olmasına rağmen, sonradan adadaki fiili durumu da dikkate alan Almanya, Fransa, İtalya ve Hollanda'nın sorunu daha da karmaşıklaştıracağını öne sürerek bir çözüme varılıncaya kadar tam üyelik görüşmelerinin askıya alınması şeklindeki tutumları ile AB'de sorun kilitlenmiş vaziyetteydi. Bu durumdan çıkma ihtiyacı Rum-Yunan ikilisini çözüm aramaya mecbur etmişti. Lüksemburg Zirvesini müteakip Türkiye, AB ile hiçbir siyasi konuyu görüşmeme kararı alarak köprüleri atmış; 1995 GB Kararı ile GKRY'nin adanın tamamını temsilen tek taraflı olarak AB'ye tam üye olup dolaylı Enosisi gerçekleştirme- nin önü açılmışken; bu defa yukarıda da belirtildiği üzere Kıbrıs Sorununun

⁶⁰ ÜNAL Hasan, "Yunanistan seçimleri: Şimdi neler olacak?", *Zaman*, 13 Nisan 2000.

⁶¹ BAĞCI/USLU, s. 255.

⁶² KAMEL Ayhan, "AB Kompleksi", *Cumhuriyet*, 20 Aralık 1999.

Kıbrıs Sorununun Türkiye-AB İlişkilerine Endekslenmesi Süreci

çözölmüş olması GKRY'nin AB'ye üyelik müzakerelerinde tekrar fiili bir şart olarak ortaya çıkmış bulunmaktaydı. Bu anlamda Helsinki Kararlarında Rum-Yunan tarafını zora sokarak Kıbrıs'ta bir çözümü AB'ye tam üyeliğin ön şartı haline getiren durum sona erdirilerek, tekrar Enosis yolu açılmış olmaktadır⁶³. Oysa Helsinki Zirvesi kararlarının hemen öncesinde adadaki bölünmüşlüğe bir çözüm bulunmaksızın tam üyelik görüşmelerine başlanmayacağı şeklindeki yaklaşım, bir taraftan Rumların adanın tamamının meşru temsilcisi sıfatıyla ortaya çıkmalarına örtölü bir itiraz anlamına gelmekte, diğör taraftan da Rumları bir anlamda adanın tamamını temsil etme yönündeki hukuk dışı tezlerinden vazgeçirerek, kabul edilebilir bir çözüm girişimlerine katılmayı teşvik etmekte ve hatta buna zorlamaktaydı.

Ne var ki, Helsinki Zirvesinde sorunun çözölmemiş olmasının Kıbrıs'ın tam üyeliği için bir engel teşkil etmeyeceği şeklindeki benimsenen son tutum, Rumları az çok müzakere masasına yaklaştırma potansiyeli taşıyan önemli parametreleri ortadan kaldırmış oldu⁶⁴. Dolayısıyla, bu şartlarda Rumların müzakereye daha büyük bir isteksizlikle yaklaşacakları öngörüsünde bulunmak kehanet sayılamazdı⁶⁵. Böylece söz konusu Aralık 1999 Helsinki Zirvesi Kararı, bir taraftan Türkiye'yi tekrar üye adayı ilan ederek; öbür taraftan da Kıbrıs ve Yunanistan ile ilgili yukarıda ifade edilen tutumu benimseyerek Aralık 2002 Kopenhag kararlarına giden yolun önünü açmaktaydı. Diğör bir anlatımla, Türkiye'yi tam bir dış politika çıkamazı ile karşı karşıya bırakan süreç başlatılmış bulunuyordu⁶⁶.

Buna göre, Helsinki Deklarasyonunun özellikle 4. ve 9. maddelerindeki düzenlemeler, AB'nin Ege ve Kıbrıs sorunları ile ilgili olarak Yunanistan ve Rum yönetiminin tez ve tutumlarını benimsediğini göstermekteydi⁶⁷. AB, Ege Sorunu ile ilgili olarak Türkiye'nin sonunda Uluslararası Lahey Adalet Divanı'na gitmeyi kabul etmesini şart koşarken, Kıbrıs Sorununun çözümünde ise bölünmüşlüğün adanın tam üyeliğe kabulüne engel teşkil etmeyeceğini deklare ediyordu. Netice itibarıyla, AB'nin bu iki konudaki tutumunun Yunanistan ve/veya GKRY'nin yıllardır savundukları görüşlere paralellik arzettiği,

⁶³ REUTER, 12.12.1999.

⁶⁴ Basler Zeitung, 11-12.12.1999.

⁶⁵ KAMEL Ayhan, "AB Kompleksi", a.g.m.

⁶⁶ Konuyla ilgili daha geniş bilgi ve değerlendirme için bkz. MOR Hasan, "AB'nin Aralık 1999 Helsinki Zirvesi Kararları ve Kıbrıs Sorunu", Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 7, Yıl 1999, Sayı 1-2, Konya 1999, s. 273 vd..

⁶⁷ ÜNAL Hasan, "AB'nin Kıbrıs Saplantısı", Zaman, 23 Mart 2000.

buna karşılık Türkiye'nin tezlerine de taban tabana zıtlık teşkil ettiği anlaşılıyor. AB, diğer şartların yanı sıra, bu iki hususu da tam üyelik müzakerelerinin başlatılmasında ön şartlar olarak kabul ettiğine ve Türkiye de, kendisine tam üyelik perspektifi sunan bu kararlarla birlikte AB'ye üyeliği tekrar genel dış politika konseptinin temel eksenini ulusal bir hedef haline getirdiğine göre, bu, Türk dış politikasında derin yapısal bir hedefler çatışması problematiği anlamına gelmekteydi. Bu yapısal kısır döngünün, bugün Türk dış politikasının en temel çıkmazı ve sorun alanını oluşturduğunu söylemek mümkündür, Türkiye-AB ilişkilerinde aşağıda ifade edileceği üzere gelinen tıkanma durumları ve çıkmazlar zaten bunu yeterli açıklıkta anlatır mahiyettedir.

Yunanistan ve GKRY 1987'den beri geliştirdiği taktik ve manevralarla birçok iniş-çıkışın ardından nihayet hedefine ulaşarak, Türkiye'yi temel öncelikteki iki ulusal çıkarıyla ilgili tam bir dilemma ile karşı karşıya bırakmayı başarmıştır. Bunun sonucunda, AB artık Ege ve Kıbrıs sorunlarında bir taraf haline gelmiş bulunuyor⁶⁸ ve Türk dış politikasının bu iki temel sorunu artık AB-Türkiye ilişkilerinde ana gündem maddelerini oluşturmaya başlamıştır⁶⁹.

Nitekim Helsinki Kararlarını müteakip Türkiye'nin AB'ye tam üyelik hedefini gittikçe artan bir yoğunlukta vurgulamaya başladığı, dış politika etkinliklerinde bu konuya birinci derecede öncelikli bir önem atfettiği görülecektir. AB'nin tam üyelik müzakerelerini başlatması için Türkiye'nin yapması gereken ev ödevlerini içeren ayrıntılı Katılım Ortaklığı Belgesine (KOB) karşı, Türkiye hemen bir Ulusal Program (UP) ile karşılık vermiş ve burada öngörülen kısa ve orta vadeli reformları yapmaya koyulmuştur. Özellikle Kopenhag Kriterlerini yerine getirmeye yönelik olarak, uzun yıllardır tartışıyor olmasına rağmen bir türlü gerçekleştiremediği anayasa değişikliklerini büyük bir gayretle gerçekleştirmiş olması, AB'ye tam üyeliğe ne kadar öncelikli bir önem verdiğini açıklıkla ortaya koyar mahiyettedir. Kısaca, Türkiye'nin bütün beyan, karar, tutum ve davranışları, AB'ye tam üye olmayı birinci derecede öncelikli ulusal bir dış politika hedefi olarak gördüğünü açıkça ortaya koymaktadır⁷⁰.

⁶⁸ Yunanistan'ın AB üyeliği ile birlikte yaşadığı çok yönlü sistemsel dönüşümün yanında AB'yi dış politikasında bir enstrüman olarak kullanma şeklindeki araçsallaştırması konularında analizler için bkz. **KALKAN** Haluk, "Avrupa Birliği'ne Entegrasyon Sürecinde Yunanistan: Gerilimli Bir Dönüşümün Hikayesi", Birgül Demirtaş-Coşkun(der.), Türkiye-Yunanistan Eski Sorunlar, Yeni Arayışlar, Ankara 2002, s. 53-86.

⁶⁹ **ÜNAL** Hasan, "Yunanistan seçimleri: Şimdi neler olacak?", a.g.m.

⁷⁰ Konuya ilişkin benzer tespitler için bkz. **SÖNMEZOĞLU**(2006), s. 647.

Kıbrıs Sorununun Türkiye-AB İlişkilerine Endeksenmesi Süreci

Bu kadar öncelikli bir dış politika hedefinin, aslında Helsinki Zirvesi kararlarında muğlak bile olsa, Ankara'ya tam üyelik perspektifi verilerek tetiklendiği çok açık olarak görülmektedir. Bütün parametreler birlikte değerlendirildiğinde, Helsinki'de Türkiye ile ilgili kararın gerçekten Türkiye'yi tam üyeliğe götürecek belli bir konsensüse dayanan samimi bir karar olmaktan ziyade, belli hedef ve hesaplara göre oluşturulmuş taktik bir manevra olmasının daha ağır bastığını düşünmek mümkün görünüyor. Özellikle, Kıbrıs ve Ege konuları etrafında ustalıklı manevralara başvuruluyor oluşu ve müteakip dönemde bunlarla da yetinilmeyerek Türkiye'nin tam üyeliğinin farklı formül ve mekanizmalar geliştirilerek tam bir belirsizlik düzlemine taşınmış olması bu bağlamda oldukça dikkate değer bir tutumdur.

7. Aralık 2002 Kopenhag Zirvesi: Kıbrıs'ta AB Kısıncı ve/veya AB'de Kıbrıs Kısıncısına Doğru

AB'nin Helsinki Zirvesi Kararlarının anlamını çok iyi kavramış gözükten zamanın KKTC Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş, Kıbrıs adı altında Rumlara AB'ye tam üyelik kapısının açılmış olmasını haksız ve kabul edilemez olarak nitelendirip, bu tutumun yapılmakta olan görüşmeleri dinamitlediğini ifade ederek tepki göstermiştir⁷¹. Denktaş haklı olarak, adanın tamamı adına AB'ye üye olmasına yeşil ışık yakılmış olan Rum tarafının, artık Kıbrıs Türklerinin meşru haklarını dikkate alan bir çözüme yaklaşmayacaklarından endişe etmekteydi. Nitekim New York dolaylı görüşmelerinin Cenevre'de devam eden turlarında, Rumların tutumları Denktaş'ın endişelerini tamamen destekler mahiyette olmuştur. Zira görüşmeler uzunca bir zamandır devam etmiş olmasına rağmen hiçbir kayda değer gelişme kaydedilemediği gibi; GKRY ve Yunanistan 17-21 Ekim 2000 tarihleri arasında ortak bir tatbikat düzenlemişler ve bu tatbikat Türk tarafına saldırı senaryoları üzerine icra edilmiştir. Kasım 2000'de Cenevre'de beşinci turu yapılan görüşmelerde BM Genel Sekreteri Kofi Annan, taraflara tek uluslararası kimliği ve vatandaşlığı olan, tek ve bölünmez bir devleti öngören resmi olmayan bir belge sunmuştur. Bu belgede ayrıca, siyasal eşitliğin sayısal eşitlik anlamına gelmediği ve iki toplumun da merkezi hükümete sıkı bir şekilde bağlanması, önemli bir toprak parçasının Rumlara verilmesi, Rumların kuzeydeki evlerine yerleşebilmeleri öngörülmekteydi. Annan bu fikirlerin ileri safhadaki görüşmelere zemin teşkil etmesi amacıyla sahip olduğunu belirtip, tarafları bu fikirlere karşı tutumlarını ortaya koymaya çağırıyordu. Rumların oldukça hoşnut kaldıkları bu fikirlere Türk

⁷¹ BAĞCI/USLU, s. 256.

tarafı sert tepki göstermiştir. Denктаş Ankara’da Demirel ile yaptığı görüşmenin ardından 24 Kasım’da, Cenevre görüşmelerinin kendileri açısından sona ermiş olduğunu ve Türk parametrelerinin kabul edilmediği müddetçe bundan böyle dolaylı görüşmelere devam etmeyeceğini ilan etmiştir⁷². Bunu müteakip uluslararası toplum Türk tarafını görüşmelerden kaçan taraf olarak görmeye başlamış ve görüşmelerin sürdürülmesi doğrultusunda doğrudan ve dolaylı baskılar yöneltmiştir.

Genel Sekreter Kofi Annan’ın Cenevre görüşmelerinin beşinci turunda sunduğu ve Türk tarafı açısından kabul edilemez olan belgesi ile AB’nin sunduğu Katılım Ortaklığı Belgesinin (KOB) aynı zaman kesitine tekabül ediyor olması ve her iki belgede de Kıbrıs Sorununun çözümüne dair Türk tarafını yok sayan ve bu şekilde bir çözüme zorlama yaklaşım benzerliği oldukça manidardır.

8 Kasım 2000 tarihinde Helsinki Kararları doğrultusunda Türkiye’nin AB tam üyeliğine hazırlanması ile ilgili ayrıntılı reform ve şartları içeren Katılım Ortaklığı Belgesinde (KOB), Türkiye’nin AB’ye üyeliği ile Kıbrıs sorunu arasında bir bağlantı kurulduğu ve Kıbrıs’ın Türkiye’nin AB üyeliği için bir siyasi kriter olduğu ifade edilerek Türkiye, Genel Sekreterin çözüm çabalarını desteklemeye çağırılmıştır. Burdaki zamanlama, içerik benzerliği ve herşeyden önemlisi 1999 Helsinki Zirvesi Kararları ile Kıbrıs’ın tamamı adına Rumların üyelik müracaatını sonuçlandıracağını kabul etmesindeki taraflı ve yapıcı olmayan tutum yetmiyormuş gibi, bu noktada artık açık bir şekilde Türkiye-AB ilişkilerinin de Kıbrıs’a endekslenmeye çalışılması fevkalade dikkat çekici ve kaygı verici bir gelişmeye işaret etmektedir⁷³. Zira özellikle bu dönemden sonra, başta AB’nin genişlemeden sorumlu Komiseri Günter Verhuegen olmak üzere birçok üst düzey AB yetkilisi, bir taraftan Kıbrıs Sorununun çözümünün Türkiye’nin AB üyeliği bakımından bir siyasi kriter olduğunu vurgularken; öbür taraftan da özellikle Kıbrıs görüşmelerinin yapıldığı esnada bile, belli aralıklarla düzenli bir şekilde “Kıbrıs Sorunu çözülmemiş olsa bile Kıbrıs’ın AB’ye tam üye yapılacağını” bıkılmak usanmak bilmeksizin tekrarlayıp durmaları, AB’nin niyeti veya en azından sorun çözme ehliyeti konusunda çok ciddi şüpheler uyandırmaktaydı.

Katılım Ortaklığı Belgesi’nde Türkiye’nin tam üyeliği ile Kıbrıs Sorunu arasında bir ilişki kurulmasının arkasından, Türkiye böyle bir ilişki kurulama-

⁷² Bkz. a.g.e., s. 257.

⁷³ Konu ile ilgili benzer yorum ve değerlendirmeler için bkz. MANİSALI (2001), s. 168 vd.

Kıbrıs Sorununun Türkiye-AB İlişkilerine Endeksenmesi Süreci

yacağını, kendisini sadece Helsinki Zirvesi kararlarındaki hükümlerin bağladığını ve KOB'dan Kıbrıs ile ilgili tüm göndermelerin çıkarılmasını istemiştir. Bunun bir sonucu olarak üye ülke dışişleri bakanlarından müteşekkil AB Genel İşler Konseyi, 4 Aralık 2000 tarihinde yaptığı toplantıda, Kıbrıs ve Ege meselelerini siyasal diyalog kapsamına almıştır. Gerçi böyle bir manevranın sonraki dönemde sürecin işleyişi bakımından hiçbir fiili etkisinin olmadığı görülecektir. Zira Kıbrıs'ın tamamı adına Rumların AB ile tam üyelik görüşmeleri ilerleyerek devam etmiştir.

Bu ara, ABD Kıbrıs Özel Temsilciliği görevlisi Moses'in Kıbrıs görüşmelerini tekrar başlatmaya yönelik Ocak 2001'de zemin yoklama gezilerine çıktığı ve BM Genel Sekreteri Annan'ın ortaya attığı ve Denктаş'ın müzakerelerden çekilmesine sebep olan fikirlerin çözüm çerçevesi olmak gibi niteliğe sahip olmadığını vurgulayarak görüşmelere devam edilmesi çağrısı yapmasına şahit olunmaktadır. Türk Dışişleri Bakanı İsmail Cem de esasen görüşmelerin sona ermediğini sadece bir bekleme dönemine girildiğini ifade ederek, görüşmelerin tekrar başlamasına destek verdiğini ima etmiştir. 2001 yılında Rum tarafında seçimlerin de yapılmasından sonra hem BM, hem AB ve hem de İngiltere tarafları tekrar görüşme masasına oturtmak üzere girişimlerini yoğunlaştırdılar. O zamana kadar uzlaşmaz görülen Denктаş biraz da sürpriz bir şekilde Kasım ayında Klerides'i yüz yüze görüşmeye davet etti. BM Özel temsilcisi De Soto'nun da katıldığı Denктаş-Klerides toplantısı, Kıbrıs'ın tampon bölgesinde gerçekleşti. De Soto, tarafların 2002 Ocak ayının ortasında doğrudan görüşmeler yapmayı kararlaştırdıklarını ilan etti. Görüşmeler ön şartsız başlayacak ve kapsamlı bir çözüm bulunana kadar BM himayesinde devam edecekti.

Tarafların tekrar görüşme masasına oturmalarının, temelde yine çok yönlü AB faktöründen kaynaklandığını söylemek mümkündür. Çünkü AB 14-15 Aralıkta Laeken Zirvesine hazırlanmaktaydı. AB Konseyi bu zirvede Kıbrıs ve Malta'nın da içerisinde bulunduğu Doğu Avrupa ülkelerinden oluşan, müzakere halinde olduğu on ülkenin üyeliklerini 2002 sonuna kadar sonuçlandırmayı karara bağlayacağını daha önceden açıklamış bulunmaktaydı⁷⁴. Dolayısıyla Rum tarafı böyle önemli bir randevuyu kaçırma riskini üzerine almak istememekteydi. Aynı şekilde Türk tarafı da bu önemli randevuda Kıbrıs'ın tamamı adına Rumların yer alarak kendisinin tamamen izole edilmesinden çekinmekteydi. Türkiye ise en öncelikli dış politika konusu olarak değerlendiril-

⁷⁴ Bkz. SÖNMEZOĞLU(2006), s. 629.

dirdiği ve yoğun bir şekilde hazırlandığı AB'ye tam üyelik hedefinin sulandırılmasından korkmaktaydı. Yunanistan'a gelince, o zaten perde arkasından Rumları çekip çevirirken, AB üyesi içeriden bir aktör olmanın bütün avantajları ile Türkiye'yi kısıp almaya doğru hızla ilerleyen süreci keyifle izleyerek mutlu sonu beklemekteydi. Yunanistan açısından her şey planlandığı gibi yürü(tül)mekteydi. Elbette bu şekilde bir pozisyon üstünlüğüne sahip olan ve mevcut haliyle işlemekte olan sürecin hiçbir maliyet riski bulunmayan taraflar olarak, Rum ve Yunan tarafının müzakerelere sırf katılmış olmak için katılmalarından başkası pek beklenemezdi. Gerçekten görüşmelerde Rumların bir çözüm için olmazsa olmaz olan belli taviz ve esneklik göstermek bir yana, tamamen maksimalist bir tutum takındıklarına şahit olunmuştur. AB Rumlara, bu şekilde uzlaşmaz tutum takınmaları halinde, AB'ye üyeliklerinin mümkün olmayacağını bir parça bile olsun hissettirmiş olsaydı, sonuç kesinlikle başka türlü olurdu⁷⁵. Ama AB, anlaşılmaz bir vizyon sefaleti sergileyerek, KKTC'yi tecrit etme ve Türkiye'ye de AB üyeliği üzerinden baskı kurma yolunu tercih ederek, Rum-Yunan ikilisini uzlaşmaya yaklaşmama konusunda devamlı olarak cesaretlendirici davranmayı tercih etmiştir.

Bu veriler ışığında 2002 başlarında manzaraya bakınca; Rumlar hızla adanın tamamı adına AB'ye üyelik doğrultusunda, AB'den geniş destek alarak ilerlemekte; Yunanistan bütün gelişmeleri arka plandan idare ederken, zahiren barış ve diyalog yanlısı gibi bir portre çizmektedir. Kıbrıs Türkleri bir taraftan sürecin tamamen dışına itilip yok sayılarak tecrit edilirken, diğer taraftan da sergilenen sahnenin tamamen farkında olan ve bundan kurtulmak için çırpınan Cumhurbaşkanları Denktaş aleyhine ve bir şekilde AB'ye girmek lehine inanılmaz bir AB, ABD, Rum-Yunan psikolojik hareketına maruz kalmışlardır. Türkiye ise Kıbrıs Türklerini azınlık statüsüne düşürücü, ideal bir Rum-Yunan çözüm tasavvuruna zorlayacak şekilde, bir anlamda "ya Kıbrıs, ya AB" ikilemine doğru sürüklenmektedir.

Daha önce kararlaştırıldığı üzere 16 Ocak 2002 tarihinde toplumlararası müzakereler yeniden başladı. Ama görüşmelerde hiç mesafe kat edilemiyordu. Bu çerçevede iki liderin Eylül ayı sonuna kadar toplam 57 defa görüşüp herhangi bir ilerleme sağlayamamalarının ardından, BM Genel Sekreteri Kofi Annan Paris'te iki lideri biraraya getirmiş ve Ekim ayı için New York'a davet etmiştir. 3-4 Ekim tarihlerinde kararlaştırıldığı şekilde New York'ta görüşmeler yapılmış ve bu görüşmelerin ardından Denktaş bir kalp ameliyatı için hastaneye yatmıştır.

⁷⁵ Benzer değerlendirmeler için bkz. BAĞCI/USLU, s. 260.

Kıbrıs Sorununun Türkiye-AB İlişkilerine Endekslenmesi Süreci

Denktaş kalp ameliyatı nedeniyle yatıyor olmasına rağmen Kofi Annan, 12 Aralık Kopenhag Zirvesine bir çözümü yetiştirmek amacıyla harekete geçmiş⁷⁶ ve Kıbrıs Sorununun çözümüne yönelik kendi adı ile anılacak olan Annan Planı'nı 11 Kasım'da taraflara sunmuştur. Tam bu esnada Türkiye'de seçimler yapılmış, seçimi AKP kazanmış ve böylece bir hükümet değişikliği gündeme gelmiş ve fakat henüz yeni hükümet göreve başlayabilmiş değildir. Denktaş'ın da sağlık sorunları devam ettiği için, Türk tarafı bu plana resmi bir cevap vermek konusunda gecikmiştir. Rumlar ise planı bu haliyle kabul edemeyecekleri, ancak bir müzakere çerçevesi olarak değerlendirebilecekleri şeklinde esnek bir cevap vermişlerdir. 10 Aralıkta Genel Sekreter tarafların itirazları doğrultusunda bazı değişiklikler yaptıktan sonra, planı taraflara sunmuş ve 12 Aralık AB Kopenhag Zirvesinde tarafların imzalamaları çağrısında bulunmuştur. Yine bu zamanlama da, Kıbrıs Sorununun hızla AB'ye endekslenmekte olduğunun çarpıcı bir göstergesi durumundadır. Ancak Annan Planı üzerinde 12 Aralık AB Kopenhag Zirvesinde bir uzlaşma sağlanamamıştır.

Buna karşın AB, 12 Aralık Kopenhag Zirvesinde Güney Kıbrıs Rum Yönetiminin AB üyeliğini kesin olarak kabul etmiş ve Mayıs 2004 tarihini de üyeliğe nihai kabul tarihi olarak kararlaştırmıştır. Mayıs 2004 tarihinde Rumların nihai olarak tam üye olmalarına kadar Kıbrıs Sorununa bir çözüm bulunmasını istediğini de belirtmeyi ihmal etmeyen AB, artık bu gülünç arzusunu da kayda geçirmiştir. Bu Zirve kararı Kıbrıs Sorunu ile ilgili olarak, 1999 Helsinki Zirvesi Kararından çok daha kritik ve belirleyici bir anlam ifade etmektedir. AB'ye tek başına adanın tamamı adına kesin giriş randevusu alan bir Rum-Yunan ikilisinin, Türkiye de ısrarla AB'ye tam üye olma çabası içerisindeyken ve Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği karşısında Kıbrıs Sorununun çözülmüş olması bir siyasi kriter-şart olarak yine AB tarafından kayıtlara geçirilmişken, Kıbrıs ile ilgili dolaylı Enosis ile sonuçlanmayacak bir çözüm modalitesini kabul etmelerini beklemek boş bir beklentidir⁷⁷. Bu anlamda AB, adadaki tarihi, siyasi, sosyal ve hukuki gerçekleri dikkate almamak suretiyle, taraflarca kabul edilebilir ve sürdürülebilirliği olan bir çözümü imkansızlaştırmış; böylelikle de sorunun önünün açılmasını neredeyse imkansız bir şekilde tıkayan tarihi bir rolün altına imza atmıştır. Bu durumun AB'nin geleceği, AB-Türkiye ilişkileri ve Türkiye-Kıbrıs ve Yunanistan ilişkilerinin seyri ve

⁷⁶ Kopenhag Zirvesi öncesinde, esnasında ve sonrasında Kıbrıs Sorunu ve Annan Planı çerçevesindeki gelişmelere dair geniş bilgi ve değerlendirmelerle ilgili olarak bkz. ŞİMŞİR N. Bilal, AB, AKP ve Kıbrıs, Ankara 2004, özellikle s. 49-196.

⁷⁷ SÖNMEZOĞLU(2006), s. 645.

geleceği bakımlarından fevkalade önemli etki ve sonuçlar doğuracağı açıktı. Nitekim o tarihten bu yana bahsi geçen konularla ilgili yaşanan gelişmeler daha şimdiden bu etki ve sonuçların hangi yönde ve neler olabileceklerine dair yeterli ipuçlarını vermiş bulunuyor.

8. 24 Nisan 2004 Annan Planı Referandumu: Kurgulanmış Çıkmazlar

12 Aralık 2003 AB Kopenhag Zirvesine kadar, Annan Planı üzerinde beklenilebileceği gibi tarafların bir uzlaşmaya varamamalarının ardından, AB, Rum Yönetimini resmen üyeliğe davet etmiş olup, katılım takvimini de Mayıs 2004 olarak netleştirmiştir. Kıbrıs Sorunu ile ilgili olarak görüşmelerin 28 Şubat 2003 tarihine kadar devam ettirilmesi, çözüm sağlanmaması durumunda AB müktesebatının sadece güneyde uygulanacağı vurgulanmaktaydı. Bu şartlar altında Rumlar ve Yunanistan açısından süreç, herhangi bir kayıp ve risk taşımak bir yana, Enosisi gerçekleştirmekten başka bir anlama gelmeyen, Türkleri kafalarındaki ideal çözüme zorlama⁷⁸ doğrultusunda, AB cenderesi içerisinde hızla kısaca alıp köşeye sıkıştırmaya doğru ilerliyordu. Böyle bir durumda Rumların görüşmelerde yapıcı bir tutum sergilemelerini beklemek asla gerçekçi değildi⁷⁹. Bu arada bütün bu görüşmelerin yapıldığı esnada, AB'nin genişlemeden sorumlu komiseri Günter Verheugen'in görüşmelerde ortaya çıkacak sonuçtan bağımsız olarak Kıbrıs'ın AB'ye üye yapılacağını devamlı olarak tekrarlayıp durmasının, Kıbrıs Sorununda geline çözümsüzlük ve çıkmaza dair AB'nin rol ve sorumluluklarıyla⁸⁰ ilgili taşıdığı anlama bir defa daha işaret etmek gerekir.

Nitekim Denktaş ve Klerides Kopenhag Zirvesinden sonra sekiz defa bir araya gelmelerine rağmen hiçbir ilerleme sağlanamamıştır. 16 Şubat 2003'te GKRY'de yapılan başkanlık seçimlerinde Klerides'i yeterince sert olmamakla eleştiren EOKA'cı Tasos Papadopoulos başkan seçilmiştir. Annan 26 Şubat'ta adaya gelerek planının üçüncü versiyonunu taraflara sunduktan sonra, 10 Martta Lahey'de tarafları görüşme yapmaya çağırıp, uzlaşılsın ya da uzlaşılmasın planı adada referanduma götürme konusunda taraflardan taahhüt istemiştir.

10 Martta Lahey'de Annan, Denktaş ve Papadopoulos biraraya gelerek görüşmelere başlamışlardır. Bu yoğun görüşmelerden de bir sonuç çıkmama-

⁷⁸ BAĞCI/USLU, s. 291.

⁷⁹ SÖNMEZOĞLU(2006), s. 639.

⁸⁰ Karşılaştırmamız ŞİMŞİR, s. 481.

Kıbrıs Sorununun Türkiye-AB İlişkilerine Endeksenmesi Süreci

sının ardından, 13 Nisan 2003 tarihinde Atina'da düzenlenen görkemli bir törenle AB, Rum Yönetimi ile katılım andlaşmasını imzalamıştır. Bu arada KOB doğrultusunda Türkiye Ulusal Programlar yayınlayarak, enerjik bir şekilde AB üyeliğine hazırlanmasına rağmen, AB Türkiye'nin üyeliğine dair hiçbir somut takvim telaffuz etmeyerek konuyu belirsizlikte tutmaktadır. Türkiye ise AB'ye üyeliğini zora sokup riske etmemek için, Rumların yukarıda belirtildiği şekilde Kıbrıs'ı AB'ye üye yapmalarına herhangi etkin önleyici bir müdahalede bulunmadığı gibi; ciddi bir itiraz ve karşı çıkış da sergilememiş olup⁸¹, bu şartlarda çözümle sonuçlanması hiç de mümkün görünmeyen müzakerelerin sürdürülmesine destek vermeyi yeğlemiştir. 14 Nisanda BM Güvenlik Konseyi, görüşmelerin sonuçsuz kalmasından Türk tarafını sorumlu tutan bir raporu onaylamıştır. Oysa Papadopoulos daha sonra Kasım ayında, Annan Planı'nı Lahey'de Denktaş onaylamış olsa bile kendisinin asla onaylamayacağını açıkça beyan etmiştir. Böylece söz konusu başarısız Lahey görüşmelerinden sonra, Kıbrıs Sorunu bir müddet hiç ilgilenilmeyerek kenara itilmiştir. Ama diğer yandan KKTC'de Aralıkta yapılacak olan seçimler yaklaşmaktaydı ve adadaki seçim kampanyalarında AB, merkezi bir kampanya konusu haline gelmişti. Türk toplumunun bir şekilde AB'ye dahil olmasının sağlayacağı imkanlar müthiş abartı ve çarpıtmalara da başvurularak yoğun bir şekilde işlenmiş⁸² ve Annan Planı zemininde bir çözüme gidilerek, Mayıs 2004'te AB'ye adanın tamamının katılmasını savunan sol partiler ile, Annan Planı'na dair kuşkulara sahip olan sağ-liberal partiler, 50 üyelik meclise 25'er üye sokabildiler. Seçimlerden sonra Mehmet Ali Talat'ın sol partisi ile Serdar Denktaş'ın partisi bir koalisyon hükümeti kurmuşlardır.

Türkiye'ye AB ile ilişkilerinde somut bir takvim elde etmek bir yana, kendisine Kıbrıs Sorununun üyelik için bir ön şart olduğu ima edilmekte, Kıbrıs'ın tamamı adına Rumların kesinleşen AB'ye katılma takvimi de hızla ilerlemekteydi. Böyle bir ortamda Türkiye, çözümsüzlükten sorumlu tutulmaktan endişe ederek ve her şeyden önemlisi de AB üyelik sürecini zora sokmamak asıl endişesinin etkisiyle, içerisine itildiği çıkmazı fark ederek, Kıbrıs Sorununun çözümüne yönelik yeni bir diplomatik girişim başlatmıştır. Bu doğrultuda ABD ve BM nezdindeki girişimleri cevap bularak, BM Genel Sekreteri Kofi Annan Türk ve Rum toplum liderlerine 4 Şubat 2004 tarihinde bir davetiye göndererek, Denktaş ve Papadopoulos'ı 10 Şubatta görüşmek üzere New York'a çağırmıştır. Görüşmeler esnasında, Annan taraflara

⁸¹ BAĞCI/USLU, s. 263.

⁸² ŞİMŞİR, s. 410 vd.

müzakere çerçevesi olmak üzere hazırladığı iki sayfalık bir metin sundu. Bu çözüm çerçevesine göre Denktaş ve Papadopulas, 22 Marta kadar müzakerede edecekler; şayet bir uzlaşma sağlayamazlarsa, 29 Marta kadar Türkiye ve Yunanistan müdahil olacak, bu şekilde de bir sonuca ulaşılamazsa anlaşılabilen hususlar Annan tarafından resen düzeltilecek ve nihai şekli verilecek olan bu metin, böylece Kıbrıs'ın AB'ye üyelik tarihi olan 1 Mayıs 2004'ten önce Kıbrıs'ta referanduma sunulacaktı. İki lider bu çözüm çerçevesini içeren metni kabul etmek suretiyle 1 Mayıstan önce Kıbrıs'ta Türk ve Rum toplumlarının Annan Planını referandumda oylamalarının önü açılmış oldu. Böylece bu çözüm çerçevesi zemininde görüşmeler tekrar işlemeye başladı. İki liderin bir çözüme ulaşamamaları neticesinde, çözüm çerçevesinde öngörüldüğü üzere Bürgenstock'ta Türkiye ve Yunanistan'ın katılımı ile dörtlü müzakereler gerçekleşti. Bu müzakerelerden de uzlaşma çıkmayınca Annan devreye girip Plana son şeklini verdikten⁸³ ve referanduma sunulacak olan kesin nihai metni taraflara ilettikten sonra, 24 Nisan 2004 tarihinde Annan Planı Türk ve Rum toplumlarının oyuna sunuldu.

Bu bağlamda Annan Planı'nı ana hatlarıyla çok kısaca değerlendirmek yerinde olacaktır. Oldukça geniş ve ayrıntılı olan planda, görünüşte iki toplumluluk ve toplumların siyasal eşitliği gözetiliyor görünse de, Türk tarafının gayet doğru ve yerinde bir şekilde adil ve kalıcı bir çözüm için olmazsa olmaz olarak gördüğü temel parametrelerin orta ve uzun vadede pek bir güvencesi kalmamaktaydı. Zira AB'ye üye bir Kıbrıs, doğal olarak AB müktesebatına tabi olacaktır. Annan Planı'nda sağlanmakta olan iki kesimlilik ve iki toplumluluğun temel hukuki ve siyasal altyapısı esasen AB hukuki müktesebatına aykırılık içermektedir. AB birincil hukuku çerçevesinde, serbest dolaşım, yerleşme, seçme ve seçilme, mülk edinme gibi haklar garanti altına alınmış olan önemli Birlik hukuki müktesebatı durumundadırlar. Dolayısıyla Annan Planı çerçevesinde Kıbrıs için öngörülen iki toplumluluk ve iki kesimliliği sağlamaya yönelik getirilen kısıtlamalar, mevcut halleriyle AB birincil hukukuna aykırılık teşkil etmekteydi. Türkiye'nin üye olarak içerisinde bulunmadığı (ki bu durum halen tam bir belirsizliktir) bir AB gözönüne alınınca, bu riskin çok daha somut hale geleceği açıktır. Bu durumda, söz konusu kısıtlamaların AB Adalet Divanı'na götürülmesi halinde, AB hukukuna aykırı bulunarak iptal edilecekleri kesindir. Kıbrıs konusunda Enosisi ulusal bir ülkü olarak gördüğünü sürekli ortaya koyan bir toplumun,

⁸³ Referanduma sunulan Annan Planı'nın içeriğine dair detaylı tespit ve analizlerle ilgili olarak bkz. SÖNMEZOĞLU(2006), s. 642 vd.; BAĞCI/USLU, s. 264 vd.; ŞİMŞİR, s. 433 vd.

Kıbrıs Sorununun Türkiye-AB İlişkilerine Endekslenmesi Süreci

AB hukuku çerçevesindeki yasal mekanizmaları işleterek amacına ulaşmak isteyeceğine kesin gözüyle bakmak gerekir. Buna karşı alınabilecek hukuki önlem, söz konusu planda iki toplumluluk ve iki kesimliliği temin eden düzenlemelerin daimi istisnalar (derogasyonlar) olarak tek tek belirlenmek suretiyle daimi derogasyonlar olarak gerekli prosedürlerden sonra, AB birincil hukuku niteliğine kavuşturulması olabilirdi. Ne var ki, böyle bir şey yapılmadığı gibi buna şiddetle karşı çıkılmıştır. Bu durumda referanduma sunulan Annan Planı'nın, Türk tarafı açısından ciddi hayati riskler taşıyan bir çözüm şeklini ifade ettiği oldukça açıktı.

Türkiye bu durumu yeterince dikkate almadığından, önleyici bir karşı tutum da geliştirememiştir. Ankara'nın bu tutumunun esas itibarıyla AB'ye üyelik sürecini tehlikeye atmama etrafında şekillendiği söylenebilirse de, bu tutum ve arkasındaki temel kabuller pekçok açıdan oldukça sorunlu niteliktedir. Tek başına Kıbrıs'ın tamamı adına AB'ye katılım tarihi bile tespit edilmiş bir Rum tarafının, bu aşamada herhangi bir şekilde etkilenebilirliği mümkün olabilir miydi? Kıbrıs konusunda Türk tarafı her isteneni kabul ederek, adayı tamamen Rumlara teslim etmiş olsa bile, böyle bir tutum bile asla Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğinin kabulünün garantisini anlamına gelmemektedir. Türkiye'nin AB üyeliği için somut bir tarih telaffuz edilmemesinden başka, bugün belirsizliğin daha da arttığı⁸⁴ gerçeği dikkate alınırca, Türkiye'nin Annan Planı gibi oldukça riskli bir çözüm şekline onay vermesi ve hele hele sistematik bir şekilde AB üyelik hedef ve beklentisi istismar edilerek kısaca alınıyor oluşu karşısındaki edilgenliği, esasen ülkenin derin, yapısal bir yönetim zafiyetine işaret etmektedir.

Neticede, Türk tarafı açısından ciddi hayati riskler taşıyor olmasına rağmen, Annan Planı 24 Nisan 2004 tarihinde adada referanduma sunulmuş, Türk tarafı % 65 gibi bir çoğunlukla bu plana "evet" derken; inanılmaz bir şekilde Rum tarafı da % 70'ten fazla bir çoğunlukla "hayır" demiştir. Rum tarafının bir çözüm için olmazsa olmazı durumundaki Enosis'e açık olma niteliğine de sahip olmasına rağmen, Annan Planı'na bu kadar büyük bir çoğunlukla "hayır" demesi nasıl açıklanabilir? Bunun en önemli izahı ne yazık ki bir hafta sonra AB'ye girme garantisini almış olması ve Türkiye'nin de ne pahasına olursa olsun muğlak bir AB üyeliği hedefine sınıksız sarıldığı görüntüsü vermesidir. Bu durumda Rum tarafı, AB hukuki prosedürlerini işletmek suretiyle,

⁸⁴ BÜRGİN, s. 99.

biraz dolambaçlı bir yoldan Enosis'e ulaşma⁸⁵ zahmetine bile katlanmayacak kadar, külfetsiz tercihlerden yana seçici olabilme imkanı tanıyan sihirli bir AB anahtarını ele geçirdiğini düşünmüş olmalıdır.

9. Türkiye'nin AB Müzakere Süreci: Daraltılan Kıskaç

Her iki toplumda da referanduma sunulan, Annan Planı'nın Türk tarafında büyük bir ekseriyetle kabul edilmesi, Rum tarafında da daha büyük bir ekseriyetle reddedilmesinin arkasından, AB yetkililerince Türklerin çözüm doğrultusundaki bu iradelerinin karşılıksız kalmayacağı, Türklere yönelik tecridin peyderpey kaldırılması için çalışmalar yapılacağı ifade edilmiştir. Ancak bu sözlerin fiiliyatta hemen hemen hiçbir değerlerinin olmadığını müteakip dönemdeki AB eylemleri göstermiştir. İlginç olan belli aralıklarla nakarat olarak, Kıbrıs görüşmelerinde bir çözüme ulaşılsın ya da ulaşılmasın bundan bağımsız olarak Kıbrıs AB'ye üye yapılacaktır görüşünü tekrarlayıp duran Birliğin genişlemeden sorumlu Komiseri Verheugen, Rumların Annan Planı'na "hayır" demelerini hiç beklenmeyen bir durummuş gibi değerlendirip, Rumlar tarafından "kandırıldığını" beyan etmiştir. Bütün bir süreç ve bu süreç içerisinde sergilenen tutumlar birlikte değerlendirildiğinde, asıl şaşılacak husus Verheugen'nin bu traji-komik şaşkınlığıdır.

Referandumun ardından 29 Nisan tarihinde AB müktesebatının adada uygulanış şeklini gösteren AB Kıbrıs Tüzüğü yayınlanarak, KKTC'den "Kıbrıs Cumhuriyeti'nin etkili kontrolü altında bulunmayan bölge" olarak bahsedilerek, kararlaştırıldığı üzere, 1 Mayıs 2004 tarihinde Kıbrıs, çoğunluğunu eski doğu Avrupa ülkelerinin oluşturduğu 9 devlet ile birlikte AB'ye kesin olarak üye yapıldı.

1 Mayıs 2004'te Kıbrıs'ın AB'ye üye olmasını, hem Rum hem de Yunan siyaset ve devlet adamlarının "Helenizm'in tarihi bir zaferi" olarak değerlendirmeleri ve hatta bu durumu Enosisin gerçekleşmesi olarak ilan etmeleri, birlikte değerlendirildiğinde, Rum-Yunan ikilisinin Kıbrıs Sorunu ile ilgili gerçek niyetlerini ve kafalarındaki nihai çözüm modalitesini açıkça gösterir mahiyettedir⁸⁶.

⁸⁵ Rumların tam üyelik müracaatları sonuçlandırılarak mevcut haliyle Kıbrıs'ın AB'ye üye yapılmasının nasıl dolaylı Enosis anlamına geldiğine dair Türk ve Yunan-Rum değerlendirmeleriyle ilgili olarak bkz. **ŞİMŞEK**, s. 498-503.

⁸⁶ Benzer tespitler için bkz. **BAĞCI/USLU**, s. 271.

Kıbrıs Sorununun Türkiye-AB İlişkilerine Endekslenmesi Süreci

Her şeyden önemlisi de, 1995 Gümrük Birliği Kararı ile başlayan Türkiye-AB ilişkileri ve özellikle de 1999 Helsinki Zirvesi Kararlarında Türkiye'ye tam üyelik perspektifi verilmesinden sonra, sistematik bir şekilde yapılan manevra ve yürütülen stratejinin gerçekte neyi amaçladığı ve nihai hedeflerin neler olduğunun somut olarak anlaşılması bakımından son derece dikkate değer niteliktedir⁸⁷. Böylelikle Yunanistan'a ilave olarak ikinci bir hırçın, Türkiye karşıtı devlet daha AB'ye üye olmuş oldu. Artık AB hukuku bakımından Rumlar, Türkiye-AB ilişkilerinin bütün aşamalarında, her aşamada bütün süreci veto ederek tıkayabilecek bir hukuki konum elde etmiş oldular. Ya da AB, Türkiye'nin üyelik sürecinde ayak sürümeyi devam ettirebilmek açısından bir kalkan daha elde etmiş oldu. Gerçi Yunanistan'ın 1981'den beri bu görevi aksatmaksızın deruhte etmekte olduğu dikkate alınca, Rumların AB'ye katılmış olması bu bağlamda sadece bir seçenek zenginleşmesi anlamına gelmekteydi. Burada asıl önemli olan konu, Kıbrıs Sorununun çözümü doğrultusunda Kıbrıs'ın AB üyeliği, tarafları çözüme teşvik etme ve/veya zorlama bakımından AB'nin elde ettiği tarihi altın bir fırsatın önyargılı, taraflı ve her şeyden daha da önemlisi vizyonsuz bir yaklaşımla hoyratça heba edilmiş olmasıdır. Türkiye'yi gerçekten AB üyesi olarak görmek isteyenler açısından da, Rum vetosu bakımından süreç tam bir çıkmaza girmiş bulunmaktaydı⁸⁸; ki daha sonra Türkiye'nin üyelik müzakereleri sırasında yaşananlar ve halen yaşanmakta olanlar bu durumun ilişkiler bakımından zehirleyici vahametini açıkça gözler önüne sermektedir.

Kıbrıs ile birlikte dokuz yeni üyenin AB'ye katılmasının ardından, Türkiye 12 Mayıs 2004'te Kıbrıs hariç dokuz üyeyi Gümrük Birliği Kararı'na dahil ettiğini Resmi Gazetede ilan etmiştir. Bunun üzerine Türkiye'ye yoğun baskılar gelmiş; bu baskılar karşısında Türkiye 2 Ekim 2004'te bir Bakanlar Kurulu Kararı ile GKRY'yi de Kıbrıs adı ile Gümrük Birliğine dahil etmek kararını almak zorunda kalmıştır. Görüldüğü üzere daha bu aşamada bile, Kıbrıs Sorunu artık Kıbrıslı Rumlarla Kıbrıslı Türkler arasında bir sorun olmaktan çıktığı gibi; Türkiye ile Yunanistan arasında ikili bir sorun olmaktan da çıkmış ve

⁸⁷ Kıbrıs Sorunu çözülmeden mevcut haliyle, GKRY'nin AB tarafından Ada'nın tamamı adına yapılmış olarak kabul edilen müracaatı neticelendirilerek AB'ye tam üye yapılması durumunda, ortaya çıkacak sorunlar ve Türkiye'nin milletlerarası hukuk bakımından nasıl köşeye sıkıştırılacağıyla ilgili ipuçlarına dair bkz. LAFFERT von Gred, Die völkerrechtliche Lage des geteilten Zypern und Fragen seiner staatlichen Reorganisation, Frankfurt am Main 1995, s. 230 vd.

⁸⁸ Kıbrıs Sorununun Türkiye-AB ilişkilerini nasıl çıkmaza soktuğuna dair benzer saptamalar için bkz. BÜRGİN, s. 95.

Yrd. Doç. Dr. Hasan MOR

doğrudan AB ile Türkiye arasında bir sorun haline gelmiş⁸⁹; hatta daha da önemlisi Türkiye'nin AB üyeliğine endekslenmiş bulunmaktadır.

17 Aralık 2004 AB Zirvesinde AB, Türkiye ile tam üyelik müzakerelerinin AB Komisyonu İlerleme Raporu da dikkate alınarak, Ekim 2005'te başlatılmasını karara bağlamıştır.

Ancak bu zirve kararında, Türkiye'nin komşularıyla olan sınır sorunlarını gerektiğinde Uluslararası Adalet Divanı'na götürerek çözmesine işaret ediliyor oluşu; müzakerelerin sonucunun garanti edilemeyen açık uçlu olduğunun özellikle vurgulanma ihtiyacı duyulmuş olması; uzun geçiş süreleri, derogasyonlar ve daimi koruma tedbirlerinden bahsedilmesi ve daha da önemlisi bu şekilde ayrımcılık ve ikircilik taşıyan bir metnin bile güçlük ve uzun tartışmalardan sonra oluşturulabilmiş olması, esasen AB'nin de Türkiye'nin üyeliği konusunda halen net bir karara ulaşamadığını gösterir niteliktedir.

AB'nin pamuk ipliği ile bağlı olan Türkiye ile üyelik müzakerelerini başlatma kararında⁹⁰, Türkiye'nin Gümrük Birliğini on yeni üyeye teşmil etmesi doğrultusundaki kararından memnunluk duyduğunun ve bunu gecikmeksizin yapmasını beklediğinin altının çiziliyor olması da, AB'nin GKRY olarak AB'ye üye yapılmış olan güneydeki yapının Kıbrıs'ın tamamı adına tanınmasına büyük önem attığını ima eder mahiyettedir. KKTC'yi ve Kıbrıs Türklerini yok saymasını ve Kıbrıs ile ilgili şimdiye kadar takip ettiği bütün politika ve kazanımlardan tek taraflı olarak vazgeçmesi gibi asla adil ve kabul edilemez bir yönde köşeye sıkıştırılacağı anlamına gelen bu kararlar, Türkiye'nin Kıbrıs ile ilgili bir sarmalın içerisine itilmekte olduğunun habercisidir⁹¹.

17 Aralık 2004 Brüksel Zirvesinde Türkiye ile tam üyelik müzakerelerinin başlatılması, yukarıda belirtildiği üzere daha önce hiçbir aday ülke ile ilişkilerde asla karşılaşılmayan birçok müphem yaklaşımlar, ikircikli karar hüküm cümleleri, her şeyden önce Türkiye'nin üyeliği ile ilgili AB nezdinde derin tereddüt, çelişki ve kararsızlıkların olduğunu ve böylece oldukça muğlak, sorunlu ve riskli bir sürece girildiğini göstermekteydi. İkinci olarak da, ilişki-

⁸⁹ Konu ile ilgili aynı doğrultudaki saptamalara dair bkz. **YILMAZ** Fatma, "Kıbrıs Sorunu: Aldanan AB'nin Tutumu Ne Kadar Değişti?", <<http://www.turkishweekly.net/turkce/yorum.php?id=580>>, 21.12.2007.

⁹⁰ 17 Aralık 2004 Brüksel Zirvesi Kararlarının tercüme tam metni için bkz. <http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/AnaKonular/Turkiye_AB/2004_BrukselZirveSonuc_Turkiye.htm>, 20.12.2007.

⁹¹ Konu ile ilgili ayrıntılı değerlendirmeler için bkz. **BAĞCI/USLU**, s. 273 vd.

Kıbrıs Sorununun Türkiye-AB İlişkilerine Endekslenmesi Süreci

rin seyir ve geleceği bakımından en az birinci kadar önemli olan, Türkiye'nin AB ile ilişkilerinde Kıbrıs Sorununun merkezi nitelikte belirleyici bir faktör haline geldiği ve/veya getirildiği anlaşılmaktaydı Türkiye, bu kararda belirlendiği şekilde müzakerelerin başlatılacağı tarih olan 3 Ekim 2005'e doğru yaklaşıırken 17 Aralık Brüksel Zirvesi kararında yukarıda işaret edildiği üzere Kıbrıs dahil on yeni üyeye Ortaklık Andlaşmasını teşmil etme konusunda, AB tarafından baskı görmeye başlar ve nihayet 29 Temmuz 2005 tarihinde Ortaklık Andlaşması Ek Protokolünü imzalar. Aynı gün Türkiye, Gümrük Birliğini teşmil ettiği on yeni AB üyesi ülke arasında Kıbrıs'ın da olmasının, bilinen Kıbrıs politikasından bir dönüş yaptığı şeklinde anlaşılması gerektiği, bu protokolde atıfta bulunulan Kıbrıs'ın hiçbir şekilde Kıbrıs Cumhuriyeti'nin tanındığı anlamına da gelmediğini beyan eden bir Deklarasyon yayımlamıştır⁹². Buna mukabil AB de bu Deklarasyonda belirtilen hususları kabul etmediğini bildiren bir karşı Deklarasyon ile Türkiye'ye cevap vermiştir. Sadece bu gelişme bile, yukarıda da işaret edildiği üzere Kıbrıs Sorununun Türkiye-AB ilişkilerine endekslendiğini gösteren oldukça somut bir göstergedir.

Bu gelişmelerin eşliğinde 17 Aralık Zirvesinde katılım müzakerelerinin başlaması için öngörülen tarih olan 3 Ekim 2005 tarihine ulaşılmıştır. Başlatılacak olan müzakerelerle ilgili, Müzakere Çerçeve Belgesinin oluşturulacağı bu toplantıda, benzer kararsızlıklar, mütereddit ve ayrımcı yaklaşımlar kendini hissettirmiştir. Hem bu belgeye son şeklini verme aşamasındaki tartışma, pazarlık ve manevraların zamanı, şekli ve içeriği itibarıyla, hem de bütün bu altüst oluşların akabinde kaleme alınabilmiş olan nihai metnin bizzat içeriği itibarıyla, sergilenen AB yaklaşımının Türkiye'nin "normal bir aday ülke" olarak görülüp algılanması hariç, başkaca her anlama gelebilecek şekilde olduğuna şahit olunmuştur.

Müzakere Çerçeve Belgesinde, yine Yunanistan'ı tatmin etmeye yönelik ve/veya Yunanistan marifetiyle aday ülkelerin sınır ihtilaflarını (Ege Sorunu), gerektiğinde Uluslararası Adalet Divanı'na götürmek suretiyle çözmeyi kabul etmeleri; müzakerelerin ucunun açık olduğu; kişilerin serbest dolaşımı (İşgücü ve hizmetlerin kapsayacak şekilde formüle edilmektedir) ile ilgili "gerektiğinde" kalıcı derogasyonların olabileceği; Birliğin hazmetme kapasitesinin de dikkate alınacağı; Türkiye'nin "Kıbrıs Cumhuriyeti de dahil olmak üzere" AB

⁹² Söz konusu Deklarasyonun tam metni için bkz. <<http://www.mfa.gov.tr/NR/rdonly-res/CF1DE678-FA55-4B98-9E39-23D34C343EA5/0/DEKLARASYONMETNI.doc>>, 20.12.2007.

Yrd. Doç. Dr. Hasan MOR

üyesi bütün ülkelerle ikili ilişkilerini normalleştirilmesi (GKRY'nin Kıbrıs'ın tamamını temsil eden bir devlet olarak tanınması şartı) gerektiği; Türkiye'nin Ortaklık Andlaşması ve Ortaklık Andlaşması'nı tüm yeni AB üyesi devletlere genişletmesini düzenleyen EK Protokolden doğan yükümlülükleri yerine getirmesi (Kıbrıs'ı tanıma şartı) gerektiği şeklinde, diğer normal üye aday ülkelerden istenen şartlara ilave olarak bütün bu nesnel ve teknik olmayan "Türkiye özeline mahsus" şartlara yer verilmiştir⁹³.

Böylelikle Türkiye'nin AB ile katılım müzakereleri kaygan bir zeminde, akıbeti meçhul ve isteksiz bir şekilde başlatılıyordu. Söz konusu kayganlık ve belirsizliğe ilave olarak üstüne üstlük bir de bütün bu katılım sürecinde Yunanistan ve GKRY, diledikleri zaman süreci sabote edebilme kilit konumunu elde etmişlerdi. Bu ikilinin, Kıbrıs ve Ege Sorunlarında Türkiye'yi kısıpaca alarak köşeye sıkıştırmak suretiyle, kabul edilemez ve asla sürdürülebilirliği olmayan maksimalist çözüm parametrelerine zorlamak için, bu konularını bir manivela olarak en son kerteye kadar kullanacakları hiç şüphesizdir. Daha şimdiden Rum tarafının defalarca Türkiye'nin katılım müzakerelerini tamamen bloke etme tehdidinde bulunmuş olması, durumun nezaketini çok somut olarak anlatan bir örnektir.

Kaldı ki, Aralık 2006'da Türkiye'nin Ortaklık Andlaşması'nı yeni üyeleri de kapsayacak şekilde genişletmesini düzenleyen Ek Protokolü, Kıbrıs'ı da kapsayacak şekilde uygulamayı aksattığı gerekçesiyle katılım müzakereleri sarsıntı geçirmiş ve sekiz başlıkla ilgi müzakereler askıya alınmış vaziyette-dir⁹⁴. Bunun yanında başta mevcut genişlemeden sorumlu Komiser Olli Rehn olmak üzere, farklı düzeyde birçok AB yetkilisi Kıbrıs ile ilgili Ek Protokolü, Türkiye'nin tam olarak uygulayarak, Rum gemi ve uçaklarına karşı limanlarını açmasını, aksi takdirde katılım müzakerelerinin askıya alınabileceğini sıklıkla her fırsatta ifade etmektedirler. Ayrıca yine son zamanlardaki bütün ilerleme raporlarında Türkiye'nin Ek Protokolü, Kıbrıs'ı da kapsayacak şekilde tam olarak uygulaması; Kıbrıs ile ikili ilişkilerin normalleştirilme çağrısı tekrarlanmaktadır. Rum ve Yunan ikilisi bu suretle Türkiye'yi kısıpaca aldıklarını ve adanın tamamının meşru hükümetiymiş gibi, Türkiye tarafından Kıbrıs Cumhuriyeti olarak tanınmayı ummaktadırlar.

⁹³ Müzakere Çerçeve Belgesi'nin tam metninin gayri resmi tercümesi için bkz. http://www.mfa.gov.tr/NR/rdonlyres/7FA78A66-EC3F-4D13-ADAE-5679210B1CE0/0/mcb_tr.pdf, 20.12.2007.

⁹⁴ Konu ile ilgili değerlendirmeler için bkz. **BÜRGİN** s. 95 vd.

Kıbrıs Sorununun Türkiye-AB İlişkilerine Endekslenmesi Süreci

Türkiye, bir taraftan ulusal bir dış politika hedefi haline getirdiği AB'ye tam üyelik sürecini işletmeye çalışmakta; öbür taraftan da bu hedefle ilgili olarak ayaklarına dolaştırılmış olan Kıbrıs kışkırtıcı ile mücadele etmek şeklindeki bir fasit dairenin içerisinde kıvranıp duran bir konuma sürüklenmiş durumdadır. Bu durumda Rum-Yunan ikilisinin Kıbrıs ve Ege sorunlarını ikili ilişkilerde bir sorun olmaktan çıkartarak, Türkiye ile AB arasında bir sorun haline getirdikleri ve hatta daha da ileri giderek Türkiye'nin AB'ye katılım sürecine endeksleyerek, ne yazık ki Türkiye'yi tam bir dış politika hedef çatışması sarmalı ile karşı karşıya bırakmıştır. Yunanistan ve GKRY, Türkiye'yi böyle bir kışkırtıcı alma sürecinde AB'nin sonsuz desteğini hep yanında hissetmişlerdir. Türkiye'nin bu durumu esasen çok uluslu üçlü bir ortak üretim niteliğindedir. Ortak üretimde oynadıkları role göre bu troyka: 1. Türkiye⁹⁵, 2. Avrupa Birliği, 3. Yunan-Rum ikilisi şeklinde sıralanabilirler.

Şu haliyle, troykanın sergilediği bu senaryoda Türkiye, içerisinde bulunduğu derin çıkmaz itibarıyla tartışmasız yenilen olarak görünüyorsa da, orta ve uzun vadede geniş anlamda bu oyunun kesinlikle hiçbir kazananı yoktur. Zaten, ortada henüz bir çözüm ve barış olmadığı için kazananın söz etmek de mümkün değildir.

Sonuç

Çalışmada ortaya çıkan bulguları, tasnif edip gruplandırılarak yorumlamak konunun bütüncül bir perspektiften anlaşılması bakımından daha işlevsel olacaktır.

İlk olarak, Rumların daha 1990'daki tam üyelik başvurusundan başlayarak AB, Kıbrıs Sorunu ile ilgili çözüme katkı sağlayacak, hatta çözümü mümkün kılacak reel bir enstrüman elde etmiştir. Müteakip dönemde Rumların bu başvurunun takibi ile ilgili gösterdikleri çaba, AB üyeliğine atfettikleri büyük önemi göstermektedir. Tam da bu noktada AB, hem adadaki fiili durumu, hem 1959/60 Andlaşmalarının teyit ettiği uluslararası hukuktan kaynaklanan gerçekliği dikkate alması ve hem de uluslararası ihtilafların çözümüne öncülük ederek global barışın kurulması ve sürdürülmesi bağlamında, stratejik bakım-

⁹⁵ Daha 1995 GB Kararlarından başlayarak, Türk siyasal hayatında belli başlı bütün partilerin (SHP, CHP, DYP, RP, ANAP, DSP, MHP, AKP) bir şekilde tek başlarına veya koalisyon ortağı sıfatıyla kurdukları hükümetlerin istisnasız tamamının Kıbrıs Sorunu ile ilgili olarak ülkenin şu anda içerisinde bulunduğu bu çıkmaza sokulmasında az ya da çok, ama mutlaka katkısı(!) olmuştur. Yani gelinen bu nokta, esas itibarıyla bir bütün olarak Türkiye'nin bürokrat/seçilmiş milli bir "yönetim yeteneği düzeyini" yansıtmaktadır.

dan söz konusu Rum müracaatını beklemeğe alması gerekmektedir. Rumlara “bakın fiilen ve hukuken burada bir halk daha var, bundan dolayı siz tek başınıza adayı temsil ehliyetine ne hukuken, ne siyaseten ve ne de etik olarak sahipsiniz. Birlikte müracaat ederseniz, biz Kıbrıs’ı aramızda görmekten mutluluk duyarız” demek suretiyle her iki tarafı da AB’ye üyelik cazibesiyle bir çözüme teşvik etmiş hatta zorlamış olacaktı. Ama ne yazık ki, AB bu global stratejik vizyonu göstererek Kıbrıs Sorununun çözümünde etkin bir hakem olabileceğken⁹⁶; daha baştan adadaki bütün sosyal, tarihi, siyasi ve hukuki gerçeklere sırt çevirerek söz konusu tek taraflı Rum müracaatını işleme koymak suretiyle, sorunla ilgili bir taraf haline gelmiştir. Dahası, Türkiye’yi dini, kültürel ve kimliksel gerekçelerle bağnazca AB’den dışlamaya çalışırken, Rumların arkasına sığınarak, Kıbrıs Sorununu bir manevra imkanı ve kalkan olarak araçsallaştırmaya bile yeltenebilmektedir⁹⁷.

İkinci olarak, 1987’de Türkiye AB’ye müracaat ederek, tam üye olmak doğrultusunda güçlü bir irade ortaya koymuştur. AB, 1989’da “şimdilik üyeliğe ehil olmadığı” söylemek suretiyle tam üyelik kapısını aralıklı tutarak, Türkiye’yi AB üyelik rayında ya da çekim ve etki alanında tutmuştur. Diğer başkaca global ölçekli gelişmelere paralel olarak, Avrupa bütünleşmesi ivme kazanmış ve AB hızla yeni bir yapılanmaya yönelmiştir. AB’nin yeni bütünleşme eğilimi Türkiye için olduğu kadar, Rumlar için de tam üyeliği oldukça cazip hale getirmiştir. Bu hava içerisinde her iki taraf da yapmış oldukları tam üyelik müracaatı ile ilgili daha hevesli ve ısrarcı bir tavır sergilemeye başlamışlardır. Böylece AB, Kıbrıs Sorununun çözümüyle ilgili ikinci defa önemli bir “altın fırsat” elde etmiştir. AB bu fırsatı sorunun çözümü doğrultusunda değerlendirmek yerine, Türkiye ile ilgili Gümrük Birliği Kararı olarak farklı bir ilişki biçimi tesis ederken, Rumların üyelik müracaatının sonuçlandırılmasına ivme kazandırmıştır.

Üçüncü olarak, AB 1999 Helsinki Zirvesi Kararları ile muğlak bir üyelik perspektifi vererek, Türkiye’yi ciddi bir tam üyelik beklentisine sokarken⁹⁸; Rumlara da “Kıbrıs Sorununun çözülmemiş olması tam üyeliğe engel olma-

⁹⁶ GKRY’nin Türkiye’den önce Kıbrıs Sorunu çözülmeden AB’ye tam üye olmasının doğuracağı sorunlarla ilgili olarak bkz. **BLANKENSTEIN** Hide, “AB’nin Günahı Kıbrıs”, *Zaman*, 8 Aralık 1998.

⁹⁷ Genel olarak Türkiye-AB ilişkileri ve özellikle de AB çevrelerindeki söz konusu ideolojik dışlama ve Kıbrıs’ı araçsallaştırma tutumları ile ilgili oldukça isabetli analiz ve saptamalar için bkz. **KRAMER** Heinz, “EU-Türkei: Der Konflikt um Zypern schwelt weiter”, *Südos-teuropa*, 54. Jg., Heft 4, 2006, s. 1-13.

⁹⁸ **SÖNMEZOĞLU(2006)**, s. 643.

Kıbrıs Sorununun Türkiye-AB İlişkilerine Endeksenmesi Süreci

yacaktır” demek suretiyle Kıbrıs Sorununun kalıcı olarak çözümüyle ilgili büyük bir altın fırsatı daha heba etme vizyonsuzluğunu sergilemiştir.

Dördüncü olarak, 1989’lardan başlayarak global uluslararası sistem hızla değişip dönüşmeye başlamış ve nihayet 1991’de Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla iki kutuplu sistemin düzeni olan soğuk savaş dönemi sona ermiş ve ABD tek süper güç olarak hegemonyal bir anlayışla uluslararası sistemi yeniden dizayn etmeye yönelmiştir. AB, söz konusu sistemik değişime uygun refleksler vererek, Tek Senet, Maastricht, Amsterdam, Nice, AB Anayasası ve nihayet Lizbon Reform Andlaşması gibi andlaşmalarla bütünleşmesini hem derinleşme ve hem de genişleme boyutlarında hızla ilerletip pekiştirmiştir. Özellikle Roma’da 2004 tarihinde imzaladığı AB Anayasasına bakılınca⁹⁹, AB’nin sanki bir Avrupa Birleşik Devletlerine dönüşerek 21. yüzyılda global düzenleyici roller oynayan global bir aktör olma iradesi ortaya koyduğu anlaşılmaktadır.

Beşinci olarak, Küreselleşmenin iyice belirgin bir olgu niteliğine büründüğü bir sırada, dünyada hemen hemen hiçbir sorun lokal kalamamakta, bütün dünyayı içine alan küresel etki ve sonuçları olmaktadır. Böyle bir dünyada sorunların küresel bir vizyonla ele alınmaları ve bütün konseptlerin küresel ölçekli olması, en azından küresel boyutta düşünülerek bu bütünsellik içerisinde tasarlanmaları zorunluluğu vardır. Bu perspektiften bakınca, günümüzde tek süper güç durumundaki ABD’nin küresel güvenlik, barış ve düzeni inşa etmede sergilediği özensizlik, hata ve yetersizlikler dikkate alınınca, AB gibi aktörlerin küresel roller oynamalarına dünyanın her zamankinden çok daha fazla ihtiyacı olduğu söylenebilir. Ne var ki, bu vizyonsuzluktaki bir AB’nin, böyle bir rolü oynayamayacağı da açıktır.

Altıncı olarak, bugün genel olarak dünyadaki yapılanmaya bakıldığında, 21. yüzyılda ABD’nin dışında mevcut altyapı ve potansiyelleri itibarıyla küresel roller oynamaya en yakın ve yatkın gücün AB olduğu görülecektir¹⁰⁰. AB’nin yukarıda kısaca ifade edilen bütünleşme çabaları dikkate alındığında,

⁹⁹ Bu Andlaşmanın kadük hale gelmesi ile yerine geçen Lizbon Reform Andlaşması’nda Roma Anayasa Andlaşması’nın özünün korunduğu görülmektedir.

¹⁰⁰ Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası sistemdeki yeni yapılanmalar içerisinde AB’nin konumuna dair detaylı değerlendirmeler için bkz. **ÖZER** Yonca, “Tek Kutuplu Dünyada Çok Kutuplu Düzen Arayışları: Kutuplardan Biri Olma Yolunda Avrupa Birliği”, in Yüksel Taşkın/Fatih Furtuna/Erhan Büyükkakıncı/ Yonca Özer/Nurşin Ateşoğlu Güney/Münevver Cebeci/Mehmet Öğütçü/Kerem Batır, Tek Kutuplu Dünyada Yaşamak. Gerçekler, Yanılığalar ve Beklentiler, SODEV Yayını, İstanbul 2006, ss. 65-92.

böyle bir rol oynama niyet ve iradesine sahip olduğu da söylenebilir. Mevcut haliyle ekonomik olarak AB fiilen böyle bir rolü yürütebilecek durumdadır. Siyasal olarak ise, hem stratejik vizyon bakımından, hem de ortak savunma, güvenlik ve dış politika oluşturabilme vizyon ve yeteneği açılarından oldukça derin handikaplara sahip olduğu görülmektedir. AB'nin bu handikaplarının neredeyse tamamı, Türkiye ile ilişkilerinde kendini göstermekte ve/veya Türkiye ile kuracağı ilişkilere bağlı veyahut ta bu ilişkilerle çok yakından ilgilidir. Şöyle ki:

1. AB, şayet 21. yüzyılda dünyada global düzenleyici bir rol oynayacaksa, böyle bir rolü oynayabilmesiyle ilgili olarak burada söz konusu olan Türkiye'nin sadece bir katkısı olmayıp, bundan çok daha öte Türkiyesiz böyle bir rolü oynayamayacağını hemen hemen kesin olmasındır¹⁰¹.

2. AB, global düzeyde düzenleyici bir rol oynama hevesine sahip olmakla birlikte, bu rolü oynayabilmenin altyapısını inşa etme konusunda oldukça yetersiz kaldığını göstermektedir¹⁰². Zira bu rolü oynamada Türkiye, hem jeostratejik, jeopolitik, jeoekonomik, jeokültürel ve hem de askeri imkan ve kapasite itibarıyla AB'ye eşsiz derecede güç katma potansiyeline sahiptir¹⁰³.

3. Buna ilave olarak da AB, Türkiye gibi kültür ve kimlik bakımından tam olarak kendisi gibi olmayan ve fakat bizatihi bu farklılıklarıyla dünyanın genişçe bir coğrafyasında zengin ortaklıklara erişim sağlama imkanına sahip bir ülkeye karşı, çalışma içerisinde sıklıkla gösterildiği üzere, ikircikli, ayrımcı ve dışlayıcı tutumlar sergilemektedir. Bu tutum da en somut haliyle Kıbrıs Sorunu karşısında mevcut tutumu ve Türkiye'nin AB üyeliği konusuna dair önemli resmi karar metinlerde kendini göstermektedir. Kimlik ve kültür bakımından tam olarak kendisine benzemeyen bir ülke ile üyelik ilişkilerini deklere ettiği demokrasi, hukuk devleti, insan hakları, işlerlikli piyasa ekonomisi gibi "yumuşak güç unsurları" kriterlerine göre teknik olarak değil de;

¹⁰¹ 25 Ekim 2007'de Friedrich Naumann Vakfının düzenlediği "AB Üyesi Türkiye: Topluğun Yükü mü Gücü mü?" Adlı uluslararası sempozyumda Berlin'deki Bilim ve Politika Araştırmaları Kuruluşundan Türkiye-AB uzmanı Prof. Heinz Kramer de aynı görüşleri savunmakta ve gerekçelendirmektedir. Bkz. < http://konferenz.virtuelle-akademie.fnst.org/webcom/show_page.php/_c-15488/_nr-1/i.html>, 20.12.2007.

¹⁰² Benzer tespit ve irdelemeler için bkz. **ÖZER**, s. 89.

¹⁰³ Türkiye'nin AB için taşıdığı önemin altı daha 1997'lerde Lüksemburg Zirvesi Kararı ile AB'nin Türkiye'yi üyelik sürecinin dışına attığı zamanlarda ısrarla vurgulanarak AB stratejik vizyon sahibi olmaya davet edilmekteydi. Bkz. **KRAMER** Heinz, "Die EU-Mitgliedschaft der Türkei ist wichtig für Europas Stabilität und Sicherheit", in: Internationale Politik Und Gesellschaft (IPG), 4/1997, s. 445.

Kıbrıs Sorununun Türkiye-AB İlişkilerine Endeksenmesi Süreci

din, kültür, kimlik gibi kriterlere göre belirleyen bir AB'nin¹⁰⁴ dünyanın bir çok açılardan kendisine benzemeyen din, kültür, kimlik havzalarında nasıl bir güven, inandırıcılık ve işbirliği zemininde kabul görüp, söz konusu global belirleyici rolü oynayabileceğini kuşkulu hale getirmektedir.

4. Bu kadar dar bir vizyondan dünyaya bakıp yaklaşım geliştiren bir AB, derin farklılıklara sahip dünya ölçeğinde roller oynamak bir yana; küreselleşen dünya ile birlikte kaçınılmaz olarak değişik düzeylerde farklılıklardan oluşan, kendi çok kültürlü yapısını bile barış içerisinde bir arada tutmakta zorlanabilecektir. Zira AB üyesi ülkelerde şu anda *de facto* tam da Türkiye'yi dışladığı kültür ve kimlik farklılıklarına sahip on milyonlarca insan yerleşik olarak yaşamakta ve hatta bunların hatırı sayılı bir kısmı buldukları AB üyesi ülkenin vatandaşı durumundadır.

5. Yukarıda da belirtildiği üzere, bölgenin ve hatta dünyanın kronik bir sorunu haline gelmiş olan Kıbrıs Sorunu ile ilgili konjonktürel olarak eline defalarca çok etkili çözüm araç ve fırsatı geçmesine rağmen, bu tarihi fırsatları kullanarak sorunu çözmek yerine, anlaşılmaz bir şekilde tarafgir ve vizyonsuz bir yaklaşımla sorunun bir parçası haline gelmiş bir AB, nasıl olup da çok daha girift olduğu halde daha zayıf enstrümana sahip olduğu, dünyanın başkaca birçok sorunlarını çözüp; dünya barış ve güvenliğini sağlayıp sürdürme yeteneği gösteren global bir aktör olabilecektir?

Bütün bu veriler ışığında netice olarak Türkiye'nin yapması gereken, öncelikle her türlü siyasal, akademik ve entelektüel kanal ve platformlar aracılığı ile, 21. yüzyılın eşliğinde küreselleşen dünyanın temel yapı ve dinamikleri; bunların anlamlandırılması; bu anlamlandırma içerisinde AB'yi bekleyen görev ve sorumlulukların neler olduğu; bu görev ve sorumlulukların üstesinden gelebilmenin temel şartları; tam da bu bağlamda AB ile bütünleşmiş bir Türkiye'nin taşıdığı önem ve anlam derinlemesine anlatılmak suretiyle; AB'ye global bir perspektif ve bütünsellikte asrın idrakine nüfuz edebilecek bir stratejik vizyon kazandırmak olmalıdır. Ancak ve sadece böyle bir vizyona sahip bir AB için, hem kendi yapısal sorun ve zafiyetlerinin aşılması; hem de Kıbrıs Sorunu gibi sorunları çözmek sadece küçük bir ayrıntıdan ibaret hale gelecektir.

¹⁰⁴Din ve kültür farklılığı eksenli tarafların algılayışlarına dair değerlendirmelerle ilgili olarak bkz. BÜRGIN s. 95 vd.

Yrd. Doç. Dr. Hasan MOR

Diğer taraftan AB'ye yukarıdaki vizyon kazandırılıncaya kadar Türkiye, AB'ye üye olamaması durumunda, kendisi için herhangi bir işe yaramayacak olan ve dönülmesi mümkün olmayan hiçbir adım atmamalıdır. Özellikle Kıbrıs Sorunu ile ilgili hiç değilse bundan böyle, Rum-Yunan ikilisine AB manivelasını kullanarak, Kıbrıslı Türklerin, Kıbrıs'ın eşit, egemen, kurucu bir halkı olduğu zeminini ve bu zeminde Türkiye'nin etkin garantisini sağlamayan herhangi bir çözümü asla kabul ettiremeyecekleri çok net bir şekilde anlatılarak gösterilmelidir.

Örneğin, AB baskısı ile Türkiye Ek Protokolü fiilen "Kıbrıs Cumhuriyetine" teşmil etmek bağlamında, Rum gemi ve uçaklarına Türk limanlarını açmak zorunda kalırsa, hemen bu kararlar eş zamanlı olarak törensel bir nitelikte Kıbrıs'a en az 5000 daha ilave Türk askeri göndermeli; Maraş'ı sembolik olarak yine törensel bir şekilde Türklerin iskanına açmaya başlamalıdır.

Bunlara ilave olarak "çok özel tamamen siyasi niteliklere bürünmüş bir konu haline geldiğinden" bahisle; Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Kıbrıs ile ilgili hiçbir kararını asla tanımayacağını bütün dünyaya ilan edip; Avrupa Konseyi'ne bu kararını bir nota ile bildirmelidir. Böylelikle Türkiye, sistematik olarak Kıbrıs Sorununun, AB üyeliğine endekslenmesi tuzak ve sarmalından kurtulabilecektir.

Hem AB ve hem de Rum-Yunan ikilisi bu dili çok iyi anlayıp gecikmeksizin bu anlayış ile uyumlu tavırlar geliştirmeyi de öğreneceklerdir.

Bunun dışında, Türkiye'nin içerisine itildiği "Kıbrıs mı- AB mi?" kıskacıdan kurtulabilme imkan ve şansı oldukça zor görünmektedir. Kaldı ki, Kıbrıs'ta şu anda Rum-Yunan ikilisinin "çözüm parametreleri" doğrultusunda bir çözümü (dolaylı Enosisten başka hiçbir anlama gelmeyecek olmasına rağmen) kabul etse bile; AB'nin Kıbrıs dışında Türkiye'nin tam üyeliğine karşı diğer birçok engelleri dikkate alındığında, Türkiye'nin AB üyeliğinin önü açılmış olmayacağı açıktır. Diğer bir anlatımla, Kıbrıs Sorunu Türkiye'nin AB üyeliği önündeki tek engel olmayıp, birçok engelden sadece birisidir.